

9 EYLÜL'E
SAYGI

İZMİR BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ

9 EYLÜL'E
SAYGI

İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını

İzmir Büyükşehir Belediyesi
Kent Kitaplığı

İşçiler Cad. No: 130 Kahramanlar
35230 İzmir
Tel: 0 (232) 285 62 64
Faks: 247 60 40
izyay@izmir-bld.gov.tr
www.izmir-bld.gov.tr

9 Eylül'e Saygı

Baskı
Arkadaş Matbaacılık A.Ş.
Tel: 0.232. 489 80 50

1500 adet basılmıştır.

Eylül 2002

Sevgili İzmirliiler,

Her yıldönümü, tarihsel birikim ve deneyimin ışığında, yaşadığımız anı anlamamızı, yaşayacağımız anları biçimlendirmemizi sağlayabilecek bir 'fırsat'ın da yıldönümüdür.

Çağdaş Türkiye için bir başlangıç noktası olan 9 Eylül'ün 80. yılını kutlarken, "ateşin ve ihanetin" birarada görüldüğü o günlere kısaca değinerek, bugünün ve geleceğin İzmir'ini kavramamıza yarayan kimi ipuçlarını sizinle paylaşmaya çalışacağım.

Bir dönemin çöküşü ve bir ulusun yıkıntıları arasından silkinerek, küllerinden yeniden doğuşu olarak tarihin kaydettiği her şey, 1919 Mayıs'ında İzmir Rıhtımı'nda başlamıştı.

Sönük geçen bir uzun bir sürenin ardından, 17. yüzyılda yeni dünya ekonomik düzenin ihtiyaçlarını, İmparatorluk içerisinde en kolay kavrayan kent İzmir oldu. Doğu'da üretilen hammaddenin Batı'ya aktarıldığı liman kenti kimliğiyle, Selanik, Şam, Beyrut, İskenderiye gibi önemli ticaret şehirlerini geride bırakıp, İstanbul'dan sonra ikinci büyük şehir haline gelen izmir, 18. ve 19. yüzyıllarda adeta bir "Altın Çağ" yaşadı. İzmir'in bugüne kadar süren imgesi, ekonomik zihniyeti, alışkanlıkları ve çalışma kültürü büyük ölçüde bu dönemde ve rıhtımın simgelediği yaşam tarzıyla belirlenmiştir.

Üç yüzyıl boyunca ekonomik ve kültürel etkisiyle, kentin ve ülkenin yaşadığı bütün önemli dönüşümlerin odak noktası olan İzmir Rıhtımı'nın 1919'da rolü değişmiş; işgal edilen izmir, ilk kurşunun ardından Anadolu'da yanan Kuvayı Milliye ateşleriyle kısa sürede bir toplumun ezilmişliğe karşı mücadelesinin simgesi haline gelmişti... Bu heyecanı dönemin ünlü türküsünün dizeleriyle daha rahat anlayabiliriz: "Ankara'dan uçan kuşlar / Afyon yaylasında kışlar / Biz izmir'i alacağız / Kolu sırmalı çavuşlar..." .

O günlerde, ülkenin kurtuluş ideali, ümitleri, izmir'in kaderi ile tanımlanır, birlikte anılır olmuştur.

Anadolu toprağının yaşadığı en kanlı askeri savaşla, uygarlık yolunda verilen savaşın birarada yürüdüğü sonraki üç yıllık özveri ve çaba, dünyadaki bütün ezilmiş uluslara ilham kaynağı olan bir başarıyla sonuçlandığında, İzmir Rıhtımı, artık bu sıcak mücadelenin bitişini temsil eden mekan olarak tarihe geçecekti.

Nazım Hikmet, Kuvayı Milliye Destanı'nın son bölümünde, o anın, 80. yılını kutladığımız 9 Eylül 1922'nin, İzmir Rıhtımı'nda yarattığı gorkemi

ve duyguyu dizelerinde şöyle anlatmıştı: "Sonra / Sonra, 9 Eylülde İzmir'e girdik / ve Kayserili bir neler / yanan şehrin kızılırtısı içinden gelip / öfkeden, sevinçten, ümitten ağılıya ağılıya, / Güneyden Kuzeye, / Doğudan Batıya, Türk halkıyla beraber / seyretti izmir rıhtımından Akdeniz'i..."

Kurtuluş Savaşı'nın çöşküsünün ardından, genç Cumhuriyet, Atatürk'ün ilk hedef olarak işaret ettiği Akdeniz simgesinde içerilen uygarlık düzeyine varmak için atılım yaparken, üç yüzyıllık liman kenti geçmişinden geriye, kırık dökük bir demiryolu güzergahı, en önemli bölgeleri yanmış bir kent merkezi, maden aramak için delik deşik edilmiş topraklar ve tanımsal hammadde kaynaklarından başka bir şey kalmayan İzmir her şeye rağmen, Cumhuriyet için Doğu'nun ve Batı'nın birarada var olabileceğinin göstergesi ve bu konumuyla genç ülkenin vaat ve ideallerinin bir özeti niteliğindeydi.

İlk Türkiye İktisat Kongresi, 1923 yılında bu nedenle İzmir'de toplandı. Atatürk'ün mücadele arkadaşı ismet İnönü 1932 yılında, "Nazari olarak bir harbin son ve kati neticesini büyük ordulara göstermek vaziyetinde iken, Gazi'nin Akdeniz'i ancak ilk hedef olarak göstermesine de dikkat etmeliyiz. Milli Mücadele'nin ruhunu ve Gazi'nin yüksek rolünü Sevr'den kurtulmak çerçevesinde görmek dar ve kısa bir anlayıştır... Sevr meselesi bu kıyamın ancak ilk safhasıdır." diyerek, Türkiye için asıl varılması gereken hedefi, Akdeniz havzası' ile temsil edilen uygarlık çizgisi olarak belirtti. Her kapısının adını Cumhuriyetin kurucu uğraklarından alan izmir Uluslararası Fuarı, 71 yıl önce bu evrensel gelişme perspektifine bağlı olarak gerçekleştirildi.

Kentimizin Cumhuriyet öncesi ve sonrası dört yüzyıllık tarihine baktığımda, bu ülkenin kaderi ve ulaşmak istediği ideal ile İzmir'in konumu arasında mutlak bir bağ olduğunu düşünüyorum. Anadolu insanı, dört asır boyunca kaderini belirleyen her önemli dönemde yüzünü İzmir'e çevirdi, yeni sorulara uygun yanıtları İzmir'de aradı.

İzmir Büyükşehir Belediye Başkanı ve bir hemşehriniz olarak, yeni bir binyılın başında olduğumuz bugünlerde de, İzmir'in, tarihsel birikimiyle, köklü birarada yaşama ve hoşgörü kültürüyle, laik ve eğitilmiş insan yapısıyla, ekonomik gücüyle, yeni çağın karmaşık sorunlarına doğru çözümleri bulacağına ve bu görevi layıkıyla yerine getirmenin, Cumhuriyeti her türlü fedakarlıkla kuran kuşaklara teşekkür etmenin mütevazı bir biçimi olduğuna inanıyorum; onların aziz anıları önünde saygıyla eğiliyorum.

Ahmet Piriştina

İzmir Büyükşehir Belediye Başkanı

Gazi M. Kemal Atatürk

"Söylev" den...*

- Altıncı Bölüm -

BÜYÜK UTKU, SİYASAL DEVRİM VE LOZAN BARIŞI

I. Genel saldırı plânı

Gerçekte ise ordumuz, gereksinmelerini ve eksiklerini tamamlamak üzereydi. Ben, daha haziran ortalarında saldırıya karar vermiştim. Bu kararımı Cephe Komutam ile Genelkurmay Başkanı ve Milli Savunma Bakanı, yalnız bunlar biliyordu. O günlerde İzmit-Adapazarı doğrultusunda bir geziye gidiyor gibi yola çıktığım zaman, Ankara'da Genelkurmay Başkanı Gevzi Paşa Hazretleriyle görüştüğümde sonra, o zaman Milli Savunma Bakanı olan Kâzım Paşa Hazretleri'ni de Sarıköy istasyonuna dek yanımda götürerek oraya çağırdığım Cephe Komutanı ismet Paşa Hazretleri'yle birlikte saldırı için gerekli hazırlıkların ivedilikle bitirilmesi ile ilgili kararlar aldık.

(Bütün düşman birlikleriyle Türk birliklerinin karşılıklı konumlan ve güçleri üzerinde bilgi veren Atatürk (Söylev: s. 487) konuşmasını şöyle sürdürmektedir):

Kuruluşları başka başka olan iki düşman ordu karşılaştırılırsa, iki yanın insan ve tüfek güçleri aşağı yukarı birbirine denk bulunuyordu. Yalnız, Yunan ordusu, -dünyanın özgür ve kendisine yardımcı olan fabrikalarına dayandığı için- makineli tüfek, top, uçak, taşıt, cephane ve teknik gereç bakımından daha üstün bir durumda bulunuyordu. Bizim ordumuzun da süvari sayısı bakımından üstünlüğü vardı.

(Birinci Ordu Komutanı Ali İhsan Paşanın bazı nedenlerle bu görevden alınıp yerine Merkez Ordusu Komutanı Nurettin Paşa'nın atandığını anlatan Atatürk (Söylev: s. 487-491) konuşmasını şöyle sürdürmektedir):

Baylar, Batı Cephesindeki kuvvetlerimizin iki ordu olarak örgütlenip düzenlendiğini söylemiştim. Öteden beri tasarladığımız saldırı planımızı da ana çizgileriyle anlatayım:

Düşündüğümüz, kuvvetlerimizin çoğunu düşman cephesinin bir yanında ve elden geldiğince dış kanadında toplayarak, kesin sonuçlu bir meydan savaşı yapmaktı. Bunun için uygun gördüğümüz durum, büyük kuvvetlerimizi düşmanın Afyonkarahisar yakınlarında bulunan sağ kanat grubu güneyinde ve Akarçay ile Dumlupınar karşısına dek olan yerde toplamaktı. Düşmanın en can alacak önemli noktası orası idi. Çabuk ve kesin sonuç almak, düşmanı bu kanadından vurmakla olabilirdi. Batı Cephesi Komutanı ismet Paşa ve Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa, bu bakımdan gereği gibi incelemeler yapmışlardı. Savaş ve saldırı planımız çok önceden saptanmıştı.

Konya'ya gelmiş olan General Tavşend'in görüşme isteğinden yararlanarak Ankara'dan ayrılıp 23 Temmuz 1922 akşamı Batı Cephesi Karargâhının bulunduğu Akşehir'e gittim. Savaş planı üzerinde görüşürken Genelkurmay Başkanının da bulunmasını uygun gördük. Ben, 24 Temmuz'da Konya'ya gittim. 27'de yine Akşehir'e döndüm. Fevzi Paşa Hazretleri de 25 Temmuzda Akşehir'e gelmişti. 27/28 Temmuz gecesi birlikte yaptığımız görüşme sonunda, saptanmış plan gereğince saldırıya geçmek üzere, 15 Ağustos'a değin hazırlıkları tamamlamaya çalışmayı kararlaştırdık.

28 Temmuz 1922 günü öğleden sonra yaptırılan bir futbol maçını görmeleri ileri sürülen ordu komutanları ve kimi kolordu komutanları Akşehir'e çağrıldı. 28/29 Temmuz gecesi komutanlarla genel olarak saldırı üzerinde görüştüm. 30 Temmuz 1922 günü Genelkurmay Başkanı ve Batı Cephesi Komutanıyla yeniden görüşerek saldırının nasıl yapılacağını ayrımtarılarıyla saptadık. Ankara'dan çağırdığımız Millî Savunma Bakanı Kâzım Paşa da, 1 Ağustos 1922 günü öğleden sonra Akşehir'e geldi. Ordu hazırlığının tamamlanmasında Millî Savunma Bakanlığına düşen işler saptandı.

Ordunun hazırlıklarının tamamlanmasını ve saldırının çabuklaştırılmasını buyurduktan sonra Ankara'ya döndüm. Batı Cephesi Komutanı 6 Ağustos 1922'de ordularına gizli olarak saldırıya hazırlık buyruğu verdi.

Genelkurmay Başkam ve Millî Savunma Bakanı Paşalar da Ankara'ya döndüler.

Baylar, saldırı için yeniden cepheye gitmeden önce, Ankara'da yapılması gereken birtakım işler vardı. Daha, saldırı buyruğu verdiğimi Bakanlar Kurulu'na tastamam bildirmemiştim. Artık onlara işi resmî olarak bildirmenin zamanı gelmişti. Yaptığımız bir toplantıda iç ve dış durum ile ordunun durumunu görüşüp tanıştıktan sonra, saldırı konusunda Bakanlar Kurulu ile görüş birliğine vardık.

Önemli başka bir iş daha vardı. Karşıcılar, ordunun düzeninin

bozulduğu, kırırdayacak durumda olmadığı; böyle karanlık ve belirsizlik içinde beklemenin yıkımla sonuçlanacağı yolundaki propagandalarını iyice kızıştırmışlardı. Gerçi, Mecliste bu görüş akımının yaptığı yankılar, düşmanlardan, benim de çok gizlemek istediğim savaş planı bakımından yararlı idi. Ama bu olumsuz propaganda en yakın ve en inançlı kişiler üzerinde bile kötü etkiler yapmaya başlamış, onlarda da duraksamalar uyandırmıştı. Onları da, pek yakında yapacağım saldırı konusunda ve altı yedi günde düşmanın büyük kuvvetlerini yeneceğime olan güvenim üzerinde aydınlatmayı ve yatıştırmayı gerekli gördüm. Bunu da yaptıktan sonra Ankara'dan ayrıldım. Genelkurmay Başkanı benden önce, 13 Ağustos 1922'de Cepheye gitmişti.

Ben, birkaç gün sonra yola çıktım. Gidişimi belirli birkaç kişiden başka bütün Ankara'dan gizledim. Benim Ankara'dan ayrılacağımı bilinler, burada imişim gibi davranacaklardı. Dahası, benim Çankaya'da çay şöleni verdiğimi de gazetelerle yayımlayacaklardı. Bunu, elbette o zamanlar işitmişsinizdir. Trenle gitmedim. Bir gece otomobille Tuz çölü (Şereflikoçhisar) üzerinden Konya'ya gittim. Konya'ya gidişimi orada hiç kimseye telle bildirmediğim gibi Konya'ya varır varmaz telgrafhaneyi gözaltına aldırarak Konya'da bulunduğumun da hiçbir yere bildirilmemesini sağladım.

20 Ağustos 1922 günü öğleden sonra saat dörtte Batı Cephesi Karargâhında, yani Akşehir'de bulunuyordum. Kısa bir görüşmeden sonra, 26 Ağustos 1922 sabahı düşmana saldırmak için Cephe Komutanına buyruk verdim.

II. 26 Ağustos saldırı buyruğu ve kesin sonuçlu 30 Ağustos Utkusu

20/21 Ağustos 1922 gecesi Birinci ve ikinci Ordu Komutanlarını da Cephe Karargâhına çağırdım. Genelkurmay Başkanı ile Cephe Komutanının yanında saldırının nasıl yapılacağım harita üzerinde kısa bir savaş oyunu biçiminde açıkladıktan sonra, Cephe Komutanına o gün vermiş olduğum buyruğu yineledim. Komutanlar işe koyuldular. Saldırımız, her bakımdan bir baskın biçiminde yapılacaktı. Bunun gerçekleşebilmesi için de, yığmağın ve düzenlemenin gizli kalmasına önem vermek gerekiyordu. Bundan ötürü, her türlü yürüyüş gece yapılacak, birlikler gündüzleri köylerde ve ağaçlıklar altında dinleneceklerdi. Saldırı bölgesinde yolların düzeltilmesi gibi çalışmalarla düşmanın dikkatini çekmemek için kimi başka bölgelerde de benzeri düzmece çalışmalar yapılacaktı.

24 Ağustos 1922'de karargâhlarımızı Akşehir'den saldırı cephesi gerisindeki Şuhut kasabasına getirdik. 25 Ağustos 1922 sabahı da

Şuhut'tan, savaşları yönettiğiniz Kocatepe'nin güneybatısındaki çadırılı ordugâha gittik. 26 Ağustos sabahı Kocatepe'de bulunuyorduk. Sabah saat 5.30'da topçu ateşimizle saldırı başladı.

Baylar, 26 ve 27 Ağustos günlerinde, yani iki gün içinde, Karahisar'ın güneyinde 50 ve doğusunda 20-30 kilometre uzunluğunda bulunan berkitilmiş düşman cephelerini düşürdük. Yenilen düşman ordusunun büyük kuvvetlerini 30 Ağustos'a değin, Aslıhanlar yöresinde çevirdik. 30 Ağustos'ta yaptığımız savaş sonunda (Buna Başkomutan Savaşı adı verilmiştir) düşmanın ana kuvvetlerini yok ettik ve tutsak kıldık. Düşman ordusunun Başkomutanlığını yapan General Trikopis de tutsaklar arasındaydı. Demek, tasarladığımız kesin sonuç beş günde alınmış oldu.

31 Ağustos 1922 günü ordularımız, ana kuvvetleriyle İzmir'e doğru yürürken başka birlikleriyle de düşmanın Eskişehir ve kuzeyinde bulunan kuvvetlerini yenmek üzere ilerliyordı.

Baylar, Başkomutan Savaşı'nın sonucuna değin her gün büyük başarılarla gelişen saldırımızı resmî bildirilerde çok önemsiz savaşlarmış gibi gösteriyorduk. Amacımız, durumu elden geldiğince dünyadan gizlemektir. Çünkü, düşman ordusunun tümünü yok edeceğimize güvenimiz vardı. Bunu anlayıp düşman ordusunu yıkımdan kurtarmak isteyeceklerin yeni girişimlerine meydan vermemeyi uygun görmüştük. Gerçekten, bizim tutumumuzu sezdikleri zaman ve saldırımızdan hemen sonra, bize başvuranlar olmuştur. Örneğin, saldırıda bulunduğumuz sırada Bakanlar Kurulu Başkanı olan Rauf Bey'den, İstanbul'dan ateşkes anlaşması ile ilgili yazı geldiği yolunda, 4 Eylül 1922 günlü bir tel almıştım. (5.9.1922'de) Verdiğim karşılık şudur:

Bakanlar Kurulu Başkanlığı Yüksek Katına

Anadolu'daki Yunan ordusu kesin olarak yenilmiştir. Yunan ordusunun yeniden sağlam bir direnmede bulunması artık düşünülemez. Anadolu için herhangi bir görüşmeye gerek kalmamıştır. Ateşkes anlaşması, ancak Trakya için söz konusu olabilir. Bunun için, Eylül'ün onuna değin Yunan Hükümeti, ya doğrudan doğruya, ya da İngiltere aracılığıyla hükümetimize resmi olarak başvurursa, buna karşılık verilirken aşağıdaki koşullar öne sürülmelidir. O günden, yani Eylül'ün onundan sonra başvurulursa karşılığ başka türlü olabilir. Bunun için de durum bana ayrıca bildirilmelidir:

1- Ateşkes Anlaşmasının imzalandığı günden başlayarak onbeş gün içinde Trakya, 1914 sınırlarına dek, hiç bir koşul ileri sürülmeden, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin sivil görevlilerine ve ordu birliklerine bırakılmış olacaktır.

2- Yunanistan'da tutsak bulunan yurttaşlarımız onbeş gün içinde izmir, Bandırma ve İzmit limanlarında bize verilecektir.

3- Yunan ordusunun üçbuçuk yıldan beri Anadolu'da yaptığı ve yapmakta bulunduğu zararları ödemeyi Yunan Hükümeti şimdiden üstlenecektir.

Büyük Millet Meclisi Başkanı

Başkomutan

Mustafa Kemal

Telsizle doğrudan doğruya bana gönderilen bir tel yazısında da, İzmir'deki İtilâf devletleri konsoloslarına benimle görüşmelerde bulunmak yetkisinin verildiği bildiriliyordu ve hangi gün ve nerede buluşabileceğim soruluyordu. Buna verdiğim karşılıkta da, 9 Eylül 1922'de Kemalpaşa'da görüşebileceğimizi bildirmiştim. Gerçekten dediğim günde ben Kemalpaşa'da bulundum. Ama, görüşmeyi isteyenler orada değildi, Çünkü ordularımız İzmir rıhtımında ilk verdiğim ereğe, Akdeniz'e ulaşmış bulunuyorlardı.

Sayın baylar, Afyonkarahisar-Dumlupınar Meydan Savaşı ile ondan sora düşman ordusunu büsbütün yok eden ya da tutsak eden ve kılıç artıklarını Akdeniz'e, Marmara'ya döken savaşlarımızı açıklamak ve bunların niteliklerini anlatmak için söz söylemeyi gerekli görmem.

Her evresi ile düşünülmüş, hazırlanmış, yönetilmiş ve utkuyla sonuçlandırılmış olan bu savaşlar, Türk ordusunun, Türk subaylarının ve komutanlarının yüksek güçlerini ve yiğitliklerini tarihte bir daha saptayan ulu bir yapıttır.

Bu yapıt, Türk ulusunun özgürlük ve bağımsızlık düşüncesinin ölümsüz anıtidir. Bu yapıtı yaratan bir ulusun çocuğu, bir ordunun Başkomutanı olduğum için sevincim ve mutluluğum sonsuzdur.

* Gazi M. Kemal Atatürk, Söyiev, Çağdaş Yayınları, 1978, s.322-327

Halide Edib Adıvar

"Türkün Ateşle îmtihanı"ndan...*

*Onbaşı Halide
Edib, Kurtuluş
Savaşına padişahın
idam kararına
karşın katılan ve
cephelerde çalışan
önder Türk
kadınlarından.*

O gün, Alaşehir'in sarp yollarından inerken, güneş doğmuştu. Şehir âdeta bir kül yığını gibi yanık alanlarla doluydu. İnsanların ve öküzlerin güçlkle gektikleri top arabalarının arasından atla geçmek zor oldu. Ne Yunanlılar ne de biz, ölülerimizi gömmeye vakit bulamamıştık. Türk ordusu, Türk şehirlerini ateşten kurtarmak için var hızıyla ilerliyor, Yunan ordusu ise, yaptığı bu tarih! yangınlardan süratle kaçıyor. Türk ordusu şehirden şehire geçtikçe, hep bu yanık yıkıntılarla karşılaşılıyor. Halk darmadağın. Kadınlar aklını kaybetmiş gibi yerdeki taşları tırnaklarıyla ayırıyorlar. Halkın içinde korkunç bir kin hissediliyor. Cehennem dünyaya gelmiş gibi. İki millet, birisi yakıp yıkmış, ötekisi kurtarmak için hareket halinde. Hiç birisi öbür tarafa zerre kadar acıma göstermiyor. Sırtın eteğinde hayvanların sulandığı bir çeşmenin başında durdum. Gözlerimi ve kirpiklerimi örten tozdan etrafımı göremiyorum. Gırtlığım tıkanmış gibi. Oradakilerden biri Doru'yu yalağa çekti ve benim de mataramı doldurdu.

Şimdi karargâhımız Sarıkızmadensuyu denilen yerde. Bir düzlük üzerinde birkaç bina var. Bunlar Akşehir'de ateşten kurtulmuş tek binalar. O şehri hep insan eti kokusu gelen bir fırın gibi hatırlarım. Düzlükte subaylar ikiye, üçer gruplar halinde dolaşıyorlar. Bazıları konuşuyor; hepsinin yüzünde çok kudretli bir isyan havası var. Aralarından birkaçı dağlara kaçan halkın arasından gelmişlerdi. Halkın bir kısmı, özellikle kadınlar Yunan ordusu tarafından

sürüklenip götürülmüştü. Anlattıkları çok korkunçtu. Yerde birkaç insan ölüsü vardı. Subaylardan biri annelerinin cesedini kül yığınının çıkarmak için yeri kazan iki kadına yardım etmişlerdi.

İşte, bu acı olaya seyirci olan ben, bambaşka bir açıdan bakıyorum. Bir tahta sıranın üstüne oturarak kendimi toparlamak istedim. Fakat bu korkunç sahne, insan denilen canavarın özelliklerini gözümün önünde aydınlatmıştı.

Ben genellikle iki şahsiyet gibiyimdir. Bir tanesi, maddî varlığım. Bu yaşar, konuşur. Öteki, kendim de dahil, etrafımı tenkit eder. İşte bu, bilinç ötesi tenkitçi içimde maddî varlığımı silip götürüyordu. Ta Birinci Dünya Savaşından başlayarak tarih öncesi olaylar gözümün önünde canlanıyordu. Milletler, ırklar daima öldürmek, yakmakla meşgul. Her insanın yüzünde, karşısındakini nasıl öldüreceğini düşünen bir maske var. Bana öyle geldi ki, bu düşünce, ebedî insan öldürme insiyakını hissettiriyor. Öldürme içgüdüsi olmayanlarsa, insan cinsine daima bir yabancıydılar. Yüzleri insan, dilleri insan olabilir, fakat kendileri bambaşka bir cinsten idilir. İçimden bir ses, bu cinsten ayrılmak, kurtulmak istiyordu. İçimdeki öfke değil, kin değil, insanlıktan tiksinti idi. Ayağa kalktığım zaman, karşımda bir ses:

"Hasta gibisiniz, Onbaşı. Alın şu sigarayı için. Size iyi bir haberim var. Ben terfilerin listesini yapıyorum. Siz Çavuş oldunuz."

Karşımda genç bir subay duruyordu. Yüzümün manası galiba onu korkutmuştu. Ben, bana ayrılmış olan küçük odaya yürüdüm, gittim. Pis, karanlık bir odaydı. Tek ışık, kapının üstündeki candan geliyordu. İçi, boş maden suyu şişeleriyle doluydu. Ali Rıza bir köşeye yatağı hazırlamış, üç tane de mum yakmıştı. Yoldaş, yatağımın ayak ucunda, bu ışıklara bakıyordu. Ali Rıza:

"Yemek yemez misiniz?" diye sorduğu zaman, "Hayır, yatacağım" dedim. Kapının iç tarafındaki pis perdeyle camı örttüm. Ali Rıza battaniyesiyle kapının önüne çökmüştü.

içimde uyanan intihar kararını Nâzım'ın anısı biraz yatıştırdı. Onun gözlerinde ve dudaklarındaki acılık hafızamda uyandı. Ya insan öldükten sonra son anını fert olarak beraber götürürse! içimdeki ses bana:

"Bekle, hayatın daha iyi bir dönemi olabilir. Bu korkunç sahneyi sonsuzluğa götürmek doğru mu?" diyordu.

Uzandığım zaman, Yoldaş başını göğsüme dayadı. Odanın öbür tarafında olduğunu anladığım maden suyu havuzunda herkes yıkanıyor, gülüp şarkılar söylüyordu. Sarhoş bir ses naat okuyordu.

Kapının önünde birisi seslendi. Bu İlbrahim'di:

"Işığ ı gördüm, geldim. Bağdaydım. Size üzüm getirdim."

"Kapının yanına bırak."

Kalkarak odanın yanındaki küçük hamamda yıkandım. Sonra giyinip yatağ a uzandım. Gözlerimi hiç kapayamadım. Sabah olmuştu. Ali Rıza seslendi:

"Hasta mısınız, efendim? Kapınızı vuruyordum, cevap vermiyordunuz. Binbaşı Tahsin bir saat sonra yola çıkacağımızı söylüyor. Saat on."

Atlarımıza binerek yola çıktık. Kavrulmuş insan eti kokularından uzaklaşm caya kadar duramadım. Yolda, sarı saçlı bir kız, kafası parçalanmış, yüzlerine mendil örtülmüş iki kadın cesedi yatıyor.

Nihayet oradan uzaklaştık, iki saat, toprak renkli kalabalığın ve sürvarilerin arasından yol bularak geçmeye çalıştık. Öğleden sonra saat ikide bir çeşme önünde, atlarımızı suladık, sonra tekrar yola koyulduk. Yüzümüz gözümüz toz içinde, etraf ı zor görüyoruz. Gırtlığımız tıkanmış gibi.

Saat dörtte uzaktan Salihli görünüyor. Bu aralık, bir komutan otomobili göründü. İçinden biri seslendi:

"Onbaşı, Salihli'ye benimle beraber gel."

"Salihli'ye çok az yol kaldı. Arkadaşlarımı bırakmamı siz de istemezsiniz."

"İsterim. Ben en eski arkadaşınızım."

Bu, Kemalettin Sami Paşa'ydı.

Beş dakika sonra, Salihli'nin önündeki meydandaydık. Sağımızda incir ağaçları ile süslü bir yol. Yerde sürüler, askerler, nakliye taburları. Heps i silâhl i.

Kemalettin Sami arabadan emir verdi:

"Yerdeki cep hane ve tüfekleri toplatın!"

O aralık, ağaçların arasından kurşunlar atılmaya başladı. Otomobili durdurduk. Ordudaki kan ı, Kemalettin Sami Paşa'nın her silah atılışta mutlaka kurşuna hedef olmasıydı. Kemalettin Sami Paşa on sekiz yerinden yaralanmış bir askerd i. Kurşunlar başımızın üstünden geçiyordu. Kemalettin Sami Paşa:

"Ateş Kes!" diye emir vedi ve bu emir ağızdan ağıza dolaştı. Sonra, bu ateşin bizim askerler tarafından havadan geçen iki Yunan uçağına karşı açıldığını öğrendik. Kemalettin Sami Paşa haykırıyordu. Yanımızdaki çalılıklardan iki kişi ayağına kalktı, selâm verdi. Kemalettin Sami Paşa:

"Milletin cephanelerini boşuna sarf ediyorsunuz." diye bağırdı. Yaverine:

"Bak bunlar mı ateş etmiş. Kokla silâhlarının namlularını!" dedi. Yaver: "Onlar değil" dediği zaman yalan söylediğini Kemalettin Sami Paşa da anlamış, ama iyi yürekli bir adam olduğu için, doğru gibi kabul etmişti. İçimden bu genç yaverin arkasını okşamak geliyordu.

Salihli'nin 8000 binasından yalnız kırkaç yüzü kalmıştı. Biz, karargâh olacak binanın avlusuna girdik. Subaylar çeşmelerde ellerini yüzlerini yıkıyorlardı. Ben de bir çeşmeye yaklaşıp susamış bir inek gibi mütemadiyen su içtim. Garnizon komutanı beni görünce dedi ki:

"Onbaşı, benim emireri sizi şehrin öbür tarafındaki bir eve götürecek."

Yarım saat yürüdükten sonra, misafir olacağım eve gittim. Kocaman bir evin kapısını çaldık. O tarafta, karşısındaki birkaç küçük evle yanmamış olan bir o vardı yalnız.

Sokakta dolaşan kadın ve çocuklar, başlarındaki damlar kaldığı için memnun görünüyorlardı. Beni eski Türk usulü bir odaya aldılar. Sedirler beyaz örtülü. Başım dönüyor, dizlerim titriyordu. Fakat bu, maddi yorgunluktan çok, Sarıkız madensuyu'nun önündeki facianın tesiri idi. Bu kadınlar, benim insanlardan ayrı gibi görünen kafamı, kimliğimi günlük hayata çekip getirdiler. Kızı bir leğen getirdi; elimi yüzümü yıkadılar. Ondan sonra, sedirlerin üzerine beyaz bir yastık koyarak beni yatırdılar: "Aman ne olur, saçımı çözünüz, kuzum" diyordum. Başımdaki firketeler âdeti birer hançer gibi kafama batıyordu. Kadın, saçımı çözdükten sonra, önüme diz çöktü, yanağını yanağıma dayayarak, şehirde olup bitenleri şahsi dertlerini anlatmaya başladı.

Çarşamba günü, bir Türk süvari bölüğünün Salihli'ye gelişi Yunan garnizonunu korkutmuş. Şehrin bu kısmını yakmaya vakit bulamadan Yunanlılar kaçmışlar. Bura halkı, şehri bayraklarla donatmış, yerlere kapanarak kurtarıcı askerlerin atlarının ayağını öpmüşlerdi. Bu kadın diyordu ki:

"Babam da bir askerdi. Onun yeşil bayrağını saklıyordum. Ben de süvari alayına katıldım. Alay ertesi sabah buradan ayrılırken, Türk ordusunun gelmekte olduğunu söylediler. Askeri tren gelince, bütün halk ellerinde bayraklar, türkü çağırarak istasyona gitmişlerdi. Fakat, bu defa gelenler Türk ordusu değil, Yunan tümeniydi. Bu tümen o

zaman bu şehri bir cehennem haline soktu."

Kadın, bu son Yunan tümeninin yaptığı vahşeti anlattı. Halk, şehirden kaçmaya başlamış. Hikâyesinin sonunda, kollarını boynuma dolayarak ağlamaya başladı:

"Oğlum da Yunanlılar gelince bizim orduya gitti. Bir haber alamadım. Acaba Yunanlıların eline mi geçti?"

Ben inceleyeceğime söz verdikten sonra, bana yerde temiz bir yatak yaptı, kendi geceliğini giydirdi, bir de sıcak çorba içirdi.

Gece olunca, oda kadınlarla doldu. Yatağımın etrafını alarak, hepsi bir bir boynuma sarılıyor, aynı hikâyeyi tekrar edip duruyorlardı. Bunların arasında siyah çarşafı, istanbullu gibi giyinen bir kadın hikâyesini anlatırken, tekrar beni çıldırtıyordu. Diyordu ki:

"Biz birkaç dul kadın yanan şehirden kaçmaya çalıştık. Sokaklarda koşuşurken sekiz yaşında küçük kızım Nigâr benim beyaz mendilimi istedi. Düşman gelince, kız diz çökmüş "Teslim, teslim!" diye ellerini kaldırmış, ama kızı kalbinden vurmuşlar."

Sabahleyin tam daldığım zaman, ihtiyar nine geldi, başımı okşamaya başladı.

"Sen ne zaman döndün, nine?" diye sordum. Anlattı:

"Yavrucuğum, ben Üsküp'tenim. Beş hicret gördüm. Ay yıldız nereye giderse, peşinden gittim. Mutlaka onun altında ölmek istiyordum. Balkan Harbinden sonra istanbul'dan çıktım. Anadolu'nun Kâbe toprağı olduğuna inanırdım ve oraya kâfirlerin gireceğine inanmazdım. Onlar gelince, şaşırdım. Bir mucize bekledim. Zafer haberi geldiği zaman Yunanlılar hâlâ şehirdeydiler. Benim bağların arasındaki küçük kulübeye gelmediler. Bana bakan küçük bir torunum vardı. Ay yıldız gelmeden ölmekten korkuyordum. Beni götürsün diye ona yalvardım. Oğlan beni bizim eşeğe bindirdi, ben de ağlayarak gittim. Sonunda bizimkilere kavuştum. Onları görür görmez ben onlara sarıldım, onlar bana sarıldılar. Bana bahçelerden kavun koparıp verdiler. Ay yıldızın arkasından geldiğimi söylediğim zaman, beni omuzlarına aldılar, bayraktarın arkasında Ay yıldızın altında yürüttüler."

Şimdi ayağa kalkmış, asker gibi yürüyor, emirler veriyor; kadınlar gülüyor, el çırpıyorlardı.

O gün karargâha gittiğim vakit, Mustafa Kemal Paşa yemek yiyordu.

"Gelin, siz de benimle yiyin!" dedi. Ben yemek yediğimi söylediğim

Elinde silâhıyla cephede nöbet tutan Türk kadını.

zaman, Fevzi Paşa bir sütlaç uzatarak: "Bunu ye" dedi.

Paşalar İzmir'e girmek için yapılacak hazırlıkları konuşuyorlardı. En önce İzzet Paşa tümeninin girmesine karar verildi. Bunlar konuşulurken, Fransız donanmasındaki Edgard Quinet adlı gemiden bize bir mesaj geldi. Yabancı konsoloslar şehri Türk ordusuna teslim edeceklerini bildiriyor ve Mustafa Kemal Paşa'dan hangi komutanın gönderileceğini öğrenmek istiyorlardı. Aynı zamanda Hristiyan halka iyi davranılması için ricaya benzer imalarda bulunuyorlardı. Salihli'nin bu vaziyetinden sonra, böyle bir tavsiye biraz garip görünüyordu. Her halde, Yunanlıların direnmeyeceğini anlıyorduk. Mustafa Kemal Paşa, yumruğu ile masaya vurarak: "Kimin şehrini kime veriyorlar?" dedi.

Sabahleyin saat onda Binbaşı Tahsin ile birlikte yola çıktık. Kasabada öteki birliklere katılacaktık. Şimdi yine, tozdan maskeli yüzlerimizle koskoca kalabalığa karışmıştık. Sabahın bu saatından ta öğleden sonra dörde kadar süvari, topçu ve piyade alayları bir sürü halk kalabalığı ve tutsak kabileleriyle dolu yollardan geçtik. Yalnız çeşmelerin başında duruyor, su içiyor, fakat attan inmiyorduk. Vaktiyle on iki bin evli kasaba şimdi bir yangın harabesiydi. Türk'ü Anadolu'dan çıkarmak için gereken insan unsurunu ne kadar yerinde seçmişlerdi. Yunanlılar bütün sorumluluğu Lloyd George'a yüklüyorlardı. Bu yangın yıkıntısındaki kadınlar, Hristiyan yerlilerin ellerini kaldırarak Lloyd George'a küfür ettiklerini anlatıyorlardı. Kako Hronis Nahis Georgis feryatlarının bir nakaratıydı. Ben, bu Yunan politikacılarının ve itilâf kuvvetlerinin hayın siyasetlerine kurban giden Hristiyanlara acıyordum. Esir kampları, Lloyd George'u lânetliyor, birbiriyle kavga eden Venezilistlerle Konstantinistler de Kako Hronis Nahis Georgis nakaratına katılıyorlardı.

Karargâhtan gelen subaylarla geceyi kasabada geçirecek iken birdenbire Nife gitmeye karar verildi. Açlıktan bitkin bir haldeydik. Bir lokma ekmek bulmak imkânı yoktu. Ben yerden kirli bir kâğıt parçası alarak kasabada olduğu söylenen Kemalettin Sami Paşaya "Açlıktan ölüyoruz, birkaç okka ekmek gönderir misiniz?" diye yazarak İbrahim'le gönderdim, İbrahim gelirken Kemalettin Sami Paşanın da otombili geldi. Bize bir paket uzattı. Dedi ki:

"Sizden haber geldiği zaman benim karargâh hareket etmişti. Ancak size bunu getirebildim."

Bu pakette bir okka ekmek, iki sardalya kutusu, bir parça da peynir vardı.

"Birkaç saat önce başkomutan buradaydı. Sizin de bir otomobille gelmenizi söyledi. Siz benimle Manisa'ya gelin."

"Manisa yanmadı mı?"

"On sekiz bin binadan beş yüzü kaldı. Fakat ben size bir yer buldum. Yarın sizi Nife götürürüm.."

"Teşekkür ederim, fakat ben Nife arkadaşlarla beraber gideceğim."

"Gidemezsiniz. Sekiz saat daha at üstünde nasıl durursunuz?"

"Gidebilirim."

Biraz şaşıtı. Fakat üstelemenin yarar sağlamayacağını anladı.

Subay arkadaşlardan bazıları, ertesi sabah yürüyüşe karar verdiler. Yalnız Binbaşı Tahsin, karikatürist Yüzbaşı Cemil, üçümüz saat sekizde hareket ettik. Karargâhın süvari alayı saat beşte gitti, çünkü atları yavaş gedecekti. Her taraf, artık garip ve korkunç yüzlü, yağma için gelmiş adamlarla doluydu. Biz, süvari alayı ile gitmedik. Saat sekiz buçukta ay çıkacaktı ve oradan üç saatte gidebilecektik. Sonunda, ayı bekleyerek harekete geçtik. Fakat zamanı yanlış hesaplamıştık, o geçidin sonuna gelinceye kadar ay çıkmadı. Büyük bir dikkat ve ihtiyatla bu kum deryasından geçiyorduk. Önümüzde tüfekler atılıyordu. Köyler baştan başa boşaltılmıştı. Kasaba halkı kaçmıştı. Yunanlılar da çekiliş sırasında tehlike teşkil edebilirlerdi. Henüz bizim de hükümet kurmaya vaktimiz olmamış, bütün yük ordunun omuzlarında kalmıştı. Çalılıklardan kendimizi kurtarmaya çalışırken, Binbaşı Tahsin'in bağırıldığını duydum:

"Ellerini kaldır, yoksa ateş edeceğim!"

Çalılıkların arasından bir ses cevap verdi:

"Ateş etmeyiniz. Ben de kendimi çalılıklardan kurtarmaya çalışıyorum."

Binbaşı Tahsin bir kibrit çıktı. Önümüzde, elleri havada bir köylü gördüm.

"Silâhın var mı?"

"Hayır."

"Sen kimsin?"

"Armutlu'dan bir köylü. Kasabadan kaçtım. Buraya saklandım. Çoluk çocuğa yiyecek götürüyorum."

Rumeli şivesiyle konuşuyordu.

"Niye saklanıyorsun?"

"Korktum. Burası eşkıyalarla dolu."

"Sen de onlardan birisin."

"Hayır, hayır."

"Yürü önden! Kaçmak için en ufak bir davranışta bulunursan, vururum."

Adamcağız benim yanımda yürüyordu. Konuşuyorduk. Bana Mehmet Çavuşu hatırlatıyordu. O yerleri o kadar iyi biliyordu ki, eşkıyaların adamı olması ihtimali belirdi. Belki daha çabuk gidebilirdik, ama Yüzbaşı Cemil ikide bir atından iniyor, atın arkasını okşuyor, onu dinlendiriyordu.

Karşımızdaki kömür gibi kara yığınların arkasından bir ışık göründü. Ay doğuyordu. Biz incirliğe geldiğimiz zaman, herkes özleyişle oraya bakıyordu. Yanımızdaki adam: "Buradan köyüme kolay giderim" dedi.

Binbaşı Tahsin izin verince, adam sıçrayıp koşmaya başladı. Ama o kayboluncaya kadar Binbaşı Tahsin onu gözleriyle izledi. Bu geçitten sonra, köyler askerle doluydu. O kadar kalabalıktı ki aralarından geçmek âdeta güçtü. Hep omuz omuza, özlenen şehre gidiyorduk. Hepimizin kül maskeli yüzümüz, gözlerimiz birbirine bakıyor. Üç saat daha. Sabahleyin saat dörtte Nifteydik. İlk defa olarak Doru'nun yorgunluktan yürüyemez hale geldiğini gördüm. Binbaşı Tahsin atının üstünde uyukluyordu.

Yarı uyku halinde, iki yanı evlerle dolu bir küçük yokuşa geldik. Nasıl attan indiğimi hatırlamıyorum. Tek hatırladığım şey, bu evlerden birinin mermer merdivenine oturup kendimden geçmiş olmamdır. Birisi:

"Hanımefendi, Hanımefendi" diye seslenince, gözlerimi açtım. Mustafa Kemal Paşa'nın Çavuşu Ali konuşuyordu:

"Gelin, Paşanın berberinin yattığı bir oda var. Onu çıkarıp sizi oraya koyayım."

Aydınlık bir koridor. Üstü camlı bir kapı. İçeride kırık bir sedir. Ali kapıya bir battaniye astı.

"Sabahleyin yedide size sıcak su getiririm. Saat sekizde paşalarla kahvaltı edeceksiniz. Battaniyelerin altında temiz bir çarşaf var."

Orada çizmelerim ve mahmuzlarımla nasıl uyuyabildiğime hâlâ şaşarım. Sabah kahvaltısında, Mustafa Kemal Paşa: "Bugün izmir'e

gireceğiz" dedi.

Ben de dedim ki: "Bir zafer alayında gitmek istemem, teşekkür ederim. Ben sonra yalnız başıma gelirim."

O, âmir sesiyle:

"Geleceksiniz, Hanımefendi!" dedi.

Öğle vakti zeytin dallarıyla süslenmiş beş otomobille İzmir'e hareket ettik. Askerler yanda yürüyorlardı. Ben, yürüyen askerlerle beraber olmadığımı hayıflanıyordum. Fakat, Mustafa Kemal Paşa, o gün kutsal bir semboldü: Halkın kurtarıcısı Şehrin kapısında bir süvari alayı bizi karşıladı. Romantik bir görünüşleri vardı. Onlar dokuz gün at üstünde Yunan ordularının arkasında dövüşmüşlerdi. Bir an tehlikeden kurtulmamışlar, bir an dinlenmemişlerdi. Atlılar ve atlar büyük bir manzara teşkil ediyorlardı. Özellikle başlarındaki genç komutan dikkati çekiyordu. Kafası bir iskelet gibi. Avurtları çökmüş. Gözleri dört bir tarafı tarıyor ve durmadan emirler veriyordu. Bir anda askerler kılıçlarını çektiler, iki yanımızda kılıçları güneşte parlayarak yürüdüler. Kapalıçarşıdan geçerken nal sesleri kulakları parçalıyordu. Kaldırımlarda askerler ve insanlar yürüyor, kılıçlar parlıyordu. Bunların arkasında binlerce ağızdan "Yaşa!" sesleri yükseliyordu.

BÖLÜM XIII

izmir'de

9 Eylül

Bizim kafile İzmir rıhtımına varıp da denizin mavi suları görününce, Mustafa Kemal Paşa'nın "Hedefimiz Akdeniz" diye yapmış olduğu bildiriye düşündüm. Gerçek bu sular uğrunda ölmeye değer bir hedefti. Fakat, Türk askerinin gayesi daha çok derin ve anlamlıydı, su ile denizle ilişkisi yoktu. O gaye, bir milletin yaşamak arzusuydu.

Konak'ın büyük sofasının aynalarında, üstleri tozlu, toprak rengi elbiseli bir grupun oturduğunu görüyordunuz. Buraya açılan bir odada, Mustafa Kemal Paşa ile Nurettin Paşa askerî sorunları tartışıyorlardı. Kadifekale'de Türklerle Rumlar arasında boğuşmalar olduğu, Ermeni mahallelerinde pencerelerden bombalar atıldığı söyleniyordu. Sokaklarda da kalabalık arasında garip kıyafetli kimseler vatan aşkına nutuklar veriyorlardı. Bunlar, daima bir başarıdan sonra, köşedeki bucaktaki sinmiş adamların birer mantar gibi meydana çıkmasını ifade ediyordu.

Masanın üstünde, İzmir'e ilk girmiş olana verilmek üzere Doğu illerinden birinin göndermiş olduğu kılıç duruyordu. Çeşitli birlikler aynı zamanda başka başka yerlerden şehre girmiş oldukları için, buna hak kazanan birden fazla insan vardı. Fakat, İzmir rıhtımına ilk gelmiş olan süvari birliğinin komutanı Yüzbaşı Şerafettin buna hak kazanıyordu. Sofanın ortasında başı sargılı ufak tefek bir adam bütün varlığından sergüzeşt havası sezilen genç bir çocuk gibi macerasını anlatıyordu. Diyordu ki:

"Rıhtım bomboştu. Orada gördüğümüz ilk adam bir Fransız amirali idi. Uzun bir nutuk söylemeye ve Hristiyanlara iyi muamele edilmesini tavsiyeye başladı. Amirale rıhtımın kendisi için güvenilir bir yer olmadığını söyledim. Bu kehanet gibi bir şey oldu. Bu laflar ağzımdan çıkarken, pencerelerden birinden bir bomba atıldı ve tüfek sesleri gelmeye başladı. Biz, hemen amirali bu tehlikeli sahadan uzaklaştırmak için harekete geçtik. Başımdaki sargı o hareketin hatırasıdır."

Bir İngiliz subayı, kapıda ayakta duruyordu. İngiliz amiralinden Nurettin Paşaya bir mesaj getirdiğini söylüyordu. Arkadaşlar:

"Onunla sen konuş, Onbaşı, biz İngilizce bilmeyiz." dediler.

Ondan sonra, biz Karşıyaka'ya geçtik.

Orada iki ev karargâh olarak seçildi. Ev sahipleri, iki tane yaşlıca, güvenilir Türk kadınıydı. Bizimle beraber yemek yerler, Mustafa Kemal Paşaya bir ana gibi bakarlardı. Birdenbire evime dönmek için içimde büyük bir özlem uyandı.

10 Eylül

Gözlerim denizde. Fakat özlemini çektiğim Ankara civarında bir köy evi. Ocağında, durmadan kütükler yanıyor, önünde kurşunî keçi postu ve ben üstünde yatıyorum.

Mustafa Kemal Paşa, o akşam çok neşeliydi. Latife Hanım isminde bir kadınla tanışmıştı:

"Bu küçük hanım sizden hocam diye hahsediyor" dedi. Sonra Kolejde bir sene kalmış olduğunu ve son zamanlarda hukuk derslerini takip ettiği Fransa'dan dönmüş olduğunu öğrendim.

Mustafa Kemal Paşa kulağıma fısıldadı:

"Boynunda küçük bir çerçevede benim resmim var" dedikten sonra, sevinçle gülmeye başladı. Bu genç hanım, paşayı evine davet etmişti. Paşa, onun kendisine âşık olduğunu tahayyül ediyordu. Gerçi, o

günlerde İzmir'deki her kadının göğsünde Mustafa Kemal Paşanın bir resmi var idiyse de, Paşanın bu duygulanışı kendi üzerinde iyi bir etki yapacağına inandığım için memnun oldum.

11 Eylül

Rıhtımdadaki yeni karargâha taşındık. Ortalık karışık. Asayiş henüz kurulmamıştı. Garip tavırlı bir sürü insan ortalarda dolaşıp duruyordu. İzmirliilerin kendileri evlerine kapanmışlardı. Birçok yağma da oluyordu.

12 Eylül

Sabahleyin erkenden Mustafa Kemal Paşanın karargâhından biri beni uyandırdı. Tercüme edilmesi gereken bir kâğıt getirmişti. Bu, İngiliz amiralinden gelen resmî bir kâğıttı. Mustafa Kemal Paşanın İngiliz konsolosu ile konuşurken Türkiye'nin İngiltere ile savaş halinde olduğunu söylemiş olmasından dolayı, Mustafa Kemal Paşadan bunun yazılı olarak pekiştirilmesini istiyordu. Çünkü, öbür itilaf mümessilleri ile konuşması gerekiyordu. Bu kâğıdı çevirerek götürdüm. O gün öğle üstü ikdam gazetesinin muhabiri sıfatı ile Yakup Kadri geldi. Akşam ve Vakit gazetelerinin muhabirleri de onunla beraberdi. Muhabirler, şehirde duman gördüklerinden yangın olduğunu tahmin ediyorlardı. Öğle yemeğinden sonra, Mustafa Kemal Paşanın karargâhına gittik. Amiralin mektubunu çok açık bir dille tartışıyordu. Gülererek dedi ki:

"Hanımefendi, eğer Yunanlılar İngilizler tarafından sevk edilmeselerdi İzmir'e çıkabilirler miydi? Yakın Doğu'da onların eli olmayan bir kıyımda olabilir miydi? Evet, tabii olarak onlarla harp halindeyiz."

Bu açık konuşmadan sonra, Mustafa Kemal Paşa, hükümet reisi olarak bambaşka bir durum takınmak zorundaydı. Bundan dolayı hariciye vekilini çağırılmıştı.

Ermeni mahallelerinde yangın başlamıştı. Sakinleri, ellerinde bohçalar, sırtlarında eşya, rıhtımı dolduruyorlardı. Yangının kızılığı şehre vurmuş ve her yanı sarmıştı. Rıhtımdaki halkın yüzü korku içindeydi. İsmet Paşanın karargâh komutanı itfaiye borularının parça parça edilmiş olduğunu söyledi. Anlattığına göre, Yunanlılar şehri yakmak için her türlü düzeni almışlardı. Geceye doğru, rıhtımdakilerin korkusu arttı. Kızılilik çoğaldı. Kargaşalık son dereceyi bulmuştu. Bizim karargâh ateş alır almaz, Karşıyaka'ya geçtik. Gazete muhabirleri için bir vasıta da temin ettik. Ben Yoldaş'la yalnız gittim. Yoldaş'ın gözlerine bakarken, kendimi ona bütün insanlardan daha yakın duydum.

Yangın üç gün sürdü. Birkaç saat sonra yangın sahasına yaklaşmak imkânı kalmamıştı. Yunanlıların Aya Tria ile Foti kiliselerinin ve bazı özel velerin altına yerleştirmiş oldukları dinamitler patlıyordu. Manzara ve gürültü korkunçtu, izmir'in üstündeki kızıl sahne öteki şehirlere de atladı. Allahım! Ateş ve kılıç imtihanı daha ne kadar sürecekti? Acaba, halk, politikacıların oyunundan canlarını ve yurtlarını ne zaman kurtaracaklardı?

16 Eylül

Karargâh Bornova'ya geçti. Mustafa Kemal Paşa şimdi artık Latife Hanımın misafiriydi. Çünkü, orası yangına en uzaktı.

Ben, İsmet Paşadan, gazete muhabirlerine savaş alanını göstermek için izin istedim. Son raporumu yazacaktım. İsmet Paşa gereken hazırlıklar için emirler verdi.

Latife Hanım.

Ayın on sekizinde Latife Hanım, İsmet Paşayı, gazetecileri ve beni İzmir zaferini kutlamak için evine çağırdı. Beni oraya Mustafa Kemal Paşa otomobilinde götürürken, hep Latife Hanımdan bahsediyordu. Sesinde, nihayet Mustafa Kemal Paşanın bir yuva kurmak için hazırlandığını belirten bir şey vardı. Bağlılığı çok samimi görünüyordu.

Nihayet, koyun mavi sularına bakan hoş bir bahçenin önüne geldik. Evin verandasına götüren merdivenler sarmaşık ve mor salkımlarla süslüydü. Merdivenin başında siyahlar giyinmiş, ufak tefek bir hanım bizi bekliyordu. O zaman Latife Hanımın yirmi dört yaşında olduğunu biliyorduk. Fakat, tavrı daha çok olgundu. Halinde ve

selâm verişinde, eski dünyanın ağırbaşlılığı vardı. Sosyete kızlarının gösterişi hiç yoktu. Başına sarmış olduğu siyah örtünün ortasında yüzü çok hoştu, ince dudaklarında büyük bir irade sezilmekteydi. Çok güzel ve zeki gözleri vardı. Bu kahverengi gözlerin etrafına saçtığı ışık çok çekiciydi.

Mustafa Kemal Paşa, bir süre ortadan kaybolduktan sonra, beyaz bir kostümle geldi. Mavi gözleri pırıl pırıl yanıyor ve önümüzde hazırlanmış olan içki sofrasına bakıyordu. Latife Hanım da, yanımda oturuyor, hayran hayran Mustafa Kemal Paşaya bakıyordu. O akşamı şenlendiren olay, bu iki kişi arasındaki aşk başlangıcıydı. Paşa dedi ki:

"izmir zaferini tesit ediyoruz. Siz de bizimle içersiniz."

"Ben ömrümde ağzıma rakı koymadım. Şampanya ile ben de kutlayabilirim."

Mustafa Kemal Paşa rakı kadehini dudaklarına götürürken, eliyle beni göstererek dedi ki:

"Hanımefendinin huzurunda ilk defa olarak içiyorum."

Ben de şampanyayı dudaklarıma götürerek onlara saadet temenni ettim. Latife Hanım da yalnız şampanya içti.

O akşam, sade Mustafa Kemal Paşanın sözlerini dinleyerek geçirdik. En çok sevmiş olduğu Selânik hayatından ve muhtelif cephelerdeki olaylardan bahsediyordu, ilk defa olarak da, kimse ile alay etmedi. Hatta Millî Mücadeleye hizmeti geçmiş olan ve kendisinin sevmediği adamları bile övdü.

O akşam beni İsmet Paşa karargâha götürdü.

"Latife Hanımı nasıl buldunuz?"

"Çok cazip."

Her halde, Mustafa Kemal Paşanın samimiyetle bağlanmış olduğu Fikriye Hanımla Latife Hanım, gerçekten cazip kadınlardı. O aralık, ismet Paşaya Mustafa Kemal Paşanın benim hakkımda vaktiyle Tahsin Beyin evinde söylemiş olduğu laftan bahsettim. İsmet Paşa dedi ki:

"Sizi temin ederim ki bu doğru olamaz. O sizden hep saygı ile bahseder."

Ondan sonra, Kâzım Karabekir, Ali Fuat ve Refet Paşaların hizmetlerinden hararetle bahsetti. Kâzım Karabekir'in Doğu'daki zaferinin yüzümüzü ak çıkardığından, Ali Fuat Paşanın

hizmetlerinden ve Refet Paşanın ihtilâl devrinde isyanları bastırmaktaki başarısından bahsettikten sonra, Refet Paşayı davet ettiğini söyledi. O günlerde, ismet Paşanın bu Millî Mücadelede kahramanlık göstermiş olanları övmesi ilk defa görülmüyordu. Her halde, Mustafa Kemal Paşanın hisleri ne olursa olsun, ismet Paşanın bu adamları koruyacağına emin bulunuyordum. O, koyun mavi sularına bakarken, memleketin hızla canlanacağından ve yurttaki bu korkulu rüya geçtikten sonra, topraklarımızın yeni bir hayata kavuşacağından bahsediyordu.

Ertesi akşam, Fevzi Paşa ile yemek yerken: "Seni başçavuş yapıyorum" dedi. Teşekkür ettim. Fakat benim tek sevdiğim unvan halkın da bana yakıştırdığı onbaşı unvanıydı.

İzmir'den ayrılmadan önce, başkomutana veda için gittim. Latife Hanımın evinin kapısında Gül Hanımı buldum. Her zamanki gibi yüzünde o garip beyaz maskeye benzeyen örtü vardı.

Mustafa Kemal Paşa balkondaydı. Ali Fuat Paşa ile, o zaman kabine reisi olan Rauf Bey de yanındaydılar. Gül Hanımdan bahsederek onu kabul etse iyi olacağını söyledim.

"Ben onun orada olduğunu biliyorum. Fakat kabul etmeyeceğim" dedi. Sonra konuyu değiştirerek: "Siz hâlâ onbaşı işareti taşıyorsunuz" diye ekledi ve sonra gitti, başçavuşluk işaretlerini getirdi, Latife Hanım da oturdu, onları koluma dikti.

Hareket etmeden önce: "Hava çok soğuk. Paltonuz var mı?" diye sordu.

Olmadığını söylediğim zaman:

"Biraz durun, ben pelerinimi size vereceğim" dedi. Gitti, bugün hâlâ çok iyi hatırladığım, uzun kurşunî pelerinini getirdi. Bunu, idama mahkûm olduğu günlerdeki didişmeleri sırasında hep giyerdi. Bazen bütün gece ateşin karşısında herhangi dakika ölüm beklerken, buna sarılı olduğunu hatırlarım. Pelerin yerde sürünerek giderken, merdiven başında Latife Hanımla beraber beni uğurladılar. Ben de "Pelerini miras olarak çocuklarıma bırakacağım. Sonra da müzeye gidecek" diye seslendim.

Kapının önünde Gül Hanımın beklemekte olduğunu gördüm. İçim yandı. Fakat, öteki komutanlar kendisine iltifat etmişlerdi. Her halde mükâfatsız hizmet çok daha değerli bir şeydir.

* Halide EdibAdıvar, *Türkün Ateşle imtihanı*, Atlas Kitabevi, 1971, s.245-261

Falih Rıfkı Atay

"Çankaya" dan... *

Zafer Sonrası

Sanatı: Gazetecilik. Nereye gideceği: izmir'e. 9 Eylül 338 (1922) tarihli yolculuk vesikam şimdi masanın üstünde. Arka sayfasında fesli resmim ve biri Fransızca, biri İngilizce iki vize var. Sözde kendi memleketimizdeyiz.

Yakup Kadri ile beraber Paquet kumpanyasının Lamartine vapurundayız. Ta Kadifekale'de Türk bayrağını görüceye kadar İzmir'e çıkıp çıkmayacağımızı bilmiyorduk. Eğer bir gecikme olmuşa, vapurda kalacaktık.

Limanda derin bir sessizlik. Zırhlıları ile, kruvazörleri ile, torpidoları ile İngiliz donanması orada. Fakat bir dev uyumuş da ürkütmemek için sanki hepsi birbirine: "sus" diyor. Lamartine vapurunun Akdeniz memleketlerine gidecek bütün yolcuları da içlerinden konuşmakta. Bazılarının sözlerini bakışlarından işitiyorum: "Zavallı şehir, yine mi Türklerin eline geçti?"

Bir motörle neşeli birkaç Türk subayı geldi. Güvertede Yakup ile benim vesikalarımıza baktılar, isimlerimizi de tanımuş olmalı idiler. Hemen izin verdiler.

Rıhtım boyu kapı eşiklerine çömelen silâhlı askerlerle karşılaştık. Yüzleri güneş yanığı, üstleri başları toz içinde, hepsi taze zafer tütüyor. Fakat bir savaştan değil, bir trenden çıkmış gibi sade ve gösterişsiz bir hâlleri var.

- Ne yaptınız? diye sorsak, belki de:

- Hiç! deyip başlarını çevirecekler.

Boz esvaplarının büsbütün rengi atmış, sigara içiyor ve gelene geçene bakıyorlardı.

Önce Kramer Palas oteline gidip güçlükle üst katta bir oda bulduk ve eşyalarımızı bıraktık.

Otel yabancı ve yerli Hristiyanlarla dolu idi. Sonradan bize anlattıklarına göre Mustafa Kemal de şehre girince bu otele uğramış. Ne sırması, ne de önünde arkasında koşuşan generalleri ve subayları var. Dolu salona girmek isteyince, garson yer olmadığını söylemiş. Fakat müşterilerden biri tanıyıp da:

- Mustafa Kemal... Mustafa Kemal... diye bağırınca, kalabalık birbirine girer, ihtimal hepsi dağılacaklar. Mustafa Kemal kimsenin rahatsız olmamasını rica eder ve yanındakilerle bir masaya oturur. Garson mudur, otel müdürü müdür, artık kim önce koşup gelmişse birer kadeh içki istediklerini söyler ve sorar:

- Kral Kostantin hiç bu otele gelip de bir kadeh rakı içti mi?

- Hayır paşa efendimiz!

- Öyle ise neden İzmir'i almak istemiş? der ve İzmir'e girişinin ilk zevkli saatlerinden birini o masada geçirir.

Sokağa çıktık. Başında Ankara kalpağı ve uzun boyu ile Ruşen Eşref göründü:

-Mustafa Kemal Paşa'yı göreceksiniz, tabii... Ben sizi götürüyüm... Karargâhı hemen şuracıkta, eski bir Rum evinde... Neler gördük neler... Tarih oldu artık.

Rıhtımda bir yalının alt kat salonunda açık bir pencere. Başkomutanı yanlamadan görüyoruz. Tıg gibi bir asker, keskin, canlı ve yanık bir yüz... Karşısında ayak üstü selâm duran iki İngiliz subayı. İstanbul'da bir sözler; ile küme küme insanlar hapse giren, Malta'ya sürülen, evlerinden kovulan, kapı uşakları bile Osmanlı nazırlarından daha dik konuşan üniformalı İngilizleri Başkomutana put gibi selâm durur görmek, âdeta içlerimizi soğuttu. Bunlar büyük rütbeli subaylar imişler. Zırhlıları da nerede ise rıhtıma yanaşık...

Biraz sonra bizi âdeta sevinerek kabul etti. Refakat subayı Mahmut'tan daha sonra öğrendiğime göre "Akşam"daki yazılarımın birçoklarını okurmuş. Gülerek İstanbul'dan haberler sordu. Acaba yenmiş olduğumuza artık inanmışlar mıydı? Zaferinin İstanbul'daki tepkilerini anlattık. Sonra:

- İsmet'in yanına gidelim, dedi. Sofaya çıkıp İsmet Paşa'nın bulunduğu bir masa etrafında toplandık.

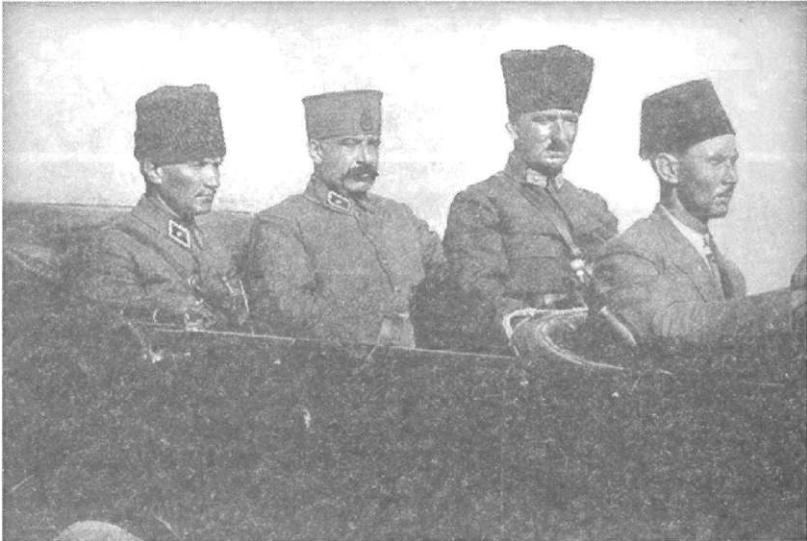
Büyük yangın günü idi. Ateş mahalleleri sardıkça halk rıhtım üzerine koşuyordu. Bir iki saat sonra otele gitmeyi bile ihtiyatsız bulduk ve karargâhta kaldık. Bu evin sahibi son dakikada kaçmış. Mustafa Kemal'in de kaldığı yatak odasının başucu masasında bir açık kitap

bırakmış: Bir Fransızın Mustafa Kemal aleyhine yazdığı eser!

Kalabalık arttıkça arttı. Bazan binlerce kişinin arasından bir çığlık kopuyordu. Bu çığlık, bir yaylın ateş gibi, kalabalığı sarıp kaplıyor, hava, boğuk seslerle kabarıp şişiyordu. Asker bir Yunan neferi olduğundan şüphelenip içlerinden birini yakaladı mı, gövdeden bir kol koparılmış gibi, önce bir kadın ağlayışı, sonra boğazları yırtan, alçala yüksele, dalgalana düzele sürüp giden bir haykırışma başlıyordu. Denize atılanlar, sandalla donanmaya sokulanlar vardı. Topların gölgesi altında Yunanlıları İzmir rıhtımına çıkaran bu donanma, şimdi, onlardan dönebilmiş olanlara, merdivenlere tırmanmak istedikleri zaman, uçlarına yangın ışığı vuran süngülerini çeviriyorlardı.

Yüreğim titreyerek eşsiz trajediyi seyrediyordum. Mustafa Kemal'in yalçın ve yırtılmaz sakinliğine bakıyordum. Bu saatlerde zafer bile ondan küçüktü.

İzmir yanmakta, şehrin içinden ve savaş boyundan akıp gelen Rumluk, ilk medeniyetlerin halkı, Ortaçağı Müslümanlarla beraber geçirerek, yurtlarında ve yuvalarında rahatça yaşayan, izmir'in ve Batı Anadolu'nun tarımını, ticaretini ve bütün ekonomisini ellerinde tutan, saraylar, konaklar, çiftlikler içinde ömür süren halk yirminci asrın yirmi ikinci yılında bir daha dönmemek üzere ayrılıp gitmek için bir tekne parçasına can atmakta idi.

Mustafa Kemal, Fevzi Çakmak ile İzmir'e gider (10 Eylül 1922).

Yangın yaklaştığı için yaverleri ve dostları telâşta idi. Mustafa Kemal, kendisine evden çıkmayı kim teklif etmişse terslediği için bize geldiler:

- istanbul'dan yeni geldiniz. Belki sizi paylamaz. Bir de siz söyleseniz... dediler.

Kordon boyunu tıklım tıklım dolduran halk içinde esvap değiştiren Yunan askerleri ve subayları bulunduğunu biliyorlardı. Tehlikeyi biz de arılıyorduk. Fakat Mustafa Kemal'e akıl öğretmek için İzmir'e gelmemiştik.

Nihayet yangının kızıl ve korkunç dili, hemen önümüzdeki binaların çatılarını yakalamaya başladı. Çıkmak lâzımdı. Fakat nasıl?

Mustafa Kemal İzmir'e geldiği vakit, bir Türk evine misafir olmasını isteyen Lâife Hanım Göztepe'deki aile köşkünü onun emrine vermişti. Mustafa Kemal oraya gidecekti. Biz de Kramer Palas yangın içinde olduğundan, Kaşıyaka'da galiba Kral Kostantin'in kalmış olduğu bir eve yerleşecektik.

Bir kamyon dolusu askerle birkaç otomobil getirdiler, Mustafa Kemal açık arabasına bindi. Kamyon halkı güçlükle yarıyor. Mustafa Kemal'in arabası arkadan gidiyordu. Kamyon ve araba geçinceye kadar açılıp, sonra hemen dalgalar gibi birbirine kavuşarak halk arasında:

- O...O... ve korkarak:

- Mustafa Kemal... sesleri çıkıyordu.

Ağır yürüyen otomobile atılsalar, Mustafa Kemal'i kucaklarında boğarlardı. Fakat denize doğru kaçıyorlardı. Panik nasıl bir korkudur, nasıl onbinleri hiçe indirir, cesaretlerini eritip akılları durdurur ve hisleri uyuşturur, gözümle görüyordum.

Yangın artık bir sele benziyen alevi ile denizi kaplayan filo arasında, onbinlerce Rum, Ermeni ve Yunanlı içinden, Mustafa Kemal bir Tanrı iradesi gibi geçti, gitti.

* * *

Kaşıyaka'daki evimize gittik ama, üstümüzde giymiş olduklarımızdan başka hiçbir eşyamız yoktu. Kramer Palas gerçi çok sonra yandı, fakat oraya kadar sokakları sökebilmek ihtimali yoktu.

Yangın, sonuna kadar yaktı ve doyarak dindi. Göztepe'de Mustafa Kemal Paşa'yı görmeye gidiyorduk. Arka caddeler atılan şapkalarla âdeta kaldırılmış gibi idi. Esirler geçiyordu. Durup dururken ikide bir:

- Yaşa Mustafa Kemal yaşı... diye bağırıyorlardı. Bunlar İzmir'e

Mustafa Kemal, ilk Büyük Millet Meclisi Reisi seçildiği günlerde.

girdiklerinin birinci günü Şehit Fethi'yi:

- Zito Venizelos... diye bağkırtmak için süngülemişlerdi.

Gavur İzmir karanlıkta alev alev, gündüz tüte tüte yanıp bitti. Yangından sorumlu olanlar, o zaman bize söylendiğine göre, sadece Ermeni kundakçıları mı idi? Bu işte ordu Komutanı Nureddin Paşa'nın marifeti olduğunu da söyleyenler çoktu. Atatürk'ün Nureddin Paşa'yı eskiden beri sevmediği "Nutuk"unda görünür. Zafer sırasında birinci ordunun başında bulunması da tesadüf eseri idi. Ali İhsan Sabis'in atılışından sonra, Atatürk Ali Fuat ve Refet Paşa'lara komutanlığı teklif etmiş, ikisi de "kıdemsiz" İsmet Paşa'nın emrine girmek hoşlarına gitmeyerek, reddetmesi üzerine Nureddin Paşa hatıra gelmişti. Kibirli, dar kafalı, zulüm ve ceberrut düşünüy bir kimse idi. Bu yüzden bir zamanlar Millet Meclisi kendini Harp Divanı'na verip mahkûm bile ettirmek istemişti. Bu kararın önüne geçmek için Mustafa Kemal'in ne kadar uğraşmış olduğunu "Nutuk"tan öğreniyoruz. Nureddin Paşa'nın biri İzmir'de biri izmit'te tertip ettiği iki linçin hikayesi gene o vakitler, bizi ikrah (tiksinme) içinde bırakmıştır. Bunlardan biri İzmit metropolidi Meletyos öteki de "Peyam-ı Sabah" yazarı Ali Kemal'dir.

Bildiklerimin doğrusunu yazmaya karar verdiğim için o zamanki notlarımdan bir sayfayı buraya aktarmak istiyorum. "Yağmacılar da ateşin büyümesine yardım ettiler. En çok esef ettiğim (üzüldüğüm) şeylerden biri, bir fotoğrafçı dükkânını yağmaya giden subay, bütün taaruz harpleri boyunca çekmiş olduğu filmleri otelde bıraktığı için, bu tarihi vesikaların yanıp gitmesi olmuştur.

Nitekim İzmir zaferinin hemen arkasından bir Nureddin Paşa meselesi çıkacaktır. Zaferin bu en küçük hisseli adamı İzmir'e girer girmez şöyle bir vizita kartı bastırmıştı: "Kütül-Amare muhasırı, Afyon ve Dumlupınar muharebeleri galibi, İzmir fatihi Nureddin Paşa." İzmir'de ilk buluştuğu adam da müftü idi. Nureddin Paşa kendisine bir vasiyetname bırakıyordu: Ölünce Kordon boyuna bir camii, bir de türbesi yapılacaktı. Fatih bu türbeye gömülecekti. Müftü, bir risale ile, biraz sonra irtican bu sakallı ve azametli liderini bütün Türkiye yobazlarına takdim ettirmek üzere idi. İzmir'den İzmit'e gittiği zaman da, Çay'da komutanlara danışıldığı zaman:

- Yeni geldim, diye taaruz hakkında oy vermiyen bu adam:

- Ben Mesta-Karasu üstüne yürümek için hazırlanmıştım, beni burada tuttular, diyecekti.

* * *

Yakup Kadri, ben ve Asım Us, Bornova'da bir İngiliz evine yerleştik. Bornova karargâhların bulunduğu yer olduğu için, her gün İsmet ve Fevzi paşaları ve onlarla görüşmeye gelen Mustafa Kemal'i görüyorduk.

Bir gün bize uğradı:

"Ankara'dan arkadaşlarımız geldi, akşamı beraber geçirelim" dedi.

Göztepe'ye geldiğimiz zaman, Yakup Kadri ile beraber köşkte Lâtife Hanımın yatılı misafiri olacağımızı öğrendik. Bu münasebetle Lâtife Hanım'm gerek o günlerde, gerek bütün evlilik devrinde Atatürk'ün fikir arkadaşlarına her zaman ne kadar nazik davrandığını söylemek isterim. Lâtife Hanım'm ayrıldıktan sonra dahi Atatürk'ün hatırasına karşı gösterdiği pek faziletli bağlılık birçok kimselere ders olabilecek bir asillik örneğidir.

Mustafa Kemal'in ilk sofrasında bulunacaktık. Holde toplandıktan biraz sonra, arkasında beyaz bir Kafkas gömleği ile merdivenden indi. Bu kemerli gömlek, pek ahenkli bir endam ister. Mustafa Kemal ince, zarif ve güzel bir erkekti. Kahramanlık şanın, o günlerde, bu güzelliği nasıl cazibelendirmiş olduğu da kolay anlaşılabilir.

Şimdi onun şahsiyeti ile tanışmak fırsatı idi Derin bir merakla bütün sözlerini ve jestlerini izliyordum. İlk öğrendiğim şey kuvvetli ve yanılmaz hafızası oldu. Bir aralık:

- Müsaade eder misiniz, sizi ilk önce nerede görmüş olduğumu anlatayım, dedim.

Hemen bakışı şehlâya kayarak:

- Hacı Adil denen vali Dimetoka'da biz onu karşılamaya geldiğimiz vakit, arabasına Fethi Bey'i almalı idi. Siz nihayet bir gazete muhabiri idiniz... dedi.

Şaşa kaldım.

Dikkatimi çeken ikinci özelliği konuşma zevki ve merakı ile renkli, neşeli ve sade anlatış üslûbu idi. Mustafa Kemal, bizim nesle, yazarken Namık Kemal'i, konuşurken Yahya Kemal'i hatıra getirirdi. Sohbetler ve meclisler adamı olduğu belli idi. Daha ilk geceden bir eski arkadaş kadar yakınlığını hissediyorduk. Fakat bir bakışı, veya sözü ile, aramızdan kendi istediği kadar uzaklaşıp ayrıldığı da seziliyordu. Bu iki adam sonuna kadar iç içe kalmıştır. Çocukluğundan beri arkadaşlık ettikleri dahi pek samimî gece âlemlerinin ertesinde, biraz çekingen davrandı mı, onunla henüz tanışanların duraksamasını duymuşlardır. O gerçekte büyük görev ve

mesuliyetler adamı idi. Bu gerçek şahsiyeti, eğlence akşamlarında bile, çok defa bütün gece yanından ayrılmamıştır. Zihni, daima, bir düşünceye takılı idi. Birine ham ervahlarca "sefi" adı konan iki adam birbirinin ömrünü kısaltmıştır. Fakat dalgalar gibi köpürmezsizin durmayan o mizaç, tehlikeli de olsa, iyi ki böyle bir denge kurabilmişti.

Sevmek mi, acımak mı, diye bir bahis açtı. Metotlu felsefe etütleri yaptığını sanmıyorum. Sözleri terimsiz, tarifsiz ve "zikir"sizdi. Ama sık sık derine inen bir felsefi düşünüş, ince bir zekânın ve titiz bir sağduyunun devamlı kontrolü altında bir mantıkçılık, duyduklarını kolayca tutup kavrayan, sonra hepsini hoş bir sentez içinde yoğuran bir muhakeme, metotlu ve ilmî bir tefekkür eksikliğinin boşluğunu örtmekte idi. Sevmek mi, acımak mı? O geceki tartışma sırasında, ilk defa, bu yalçın savaş ve politika adamının dünyalı ve insan tarafını görüyordum. Bu, şimdiye kadar bana tamamiyle yabancı idi.

Neslinin kurmayları gibi, Türkçe edebiyattan, tercümelerden, nizamsız sırasız, fakat türlü yayınlardan hırs ile faydalanmaya çalıştığına şüphe yoktu. Sonra bu kuşaktan olanlar genç yaşlarında düşündürücü, vaktinden önce olgunlaştırıcı çok şey görmüşlerdir. Mustafa Kemal de, 1908'den önce Şam'a sürülmüştür. "Hürriyet" cemiyetini kurmuştur. Selânik'te İttihatçıdır. 31 Mart'ta, Bingazi'de, Çanakkale'de, Rus cephesi karşısında, Suriye ve Filistin savaş cephesinde, her yerde vardır. Yüksek askeri öğrenim, kafasını anlayışlara ve görüşlere hazırlamıştır.

Gene o gece ilk defa türküler söylediğini işittim. Mustafa Kemal vals oynayanların ve bir ataşemiliterlikte musikili salon toplantılarında bulunanların alılabileceği kadar Frenk musikisine bağlı, alaturka musikide ise makamları ayıracabilecek kadar bilgili idi. Sesi mat, yavaş, tatlı ve cazibeli idi. Bilhassa Rumeli türkülerini söylerken, derin ve onulmaz bir gurbet ve sıla acısı gözlerinde yaşanırdı. O vatani unutmaz, kaybettiğimiz Rumeli ve Makedonya topraklarının kır kokularını alır gibi, su ve çingirak seslerini duyar gibi bakışları uzaklaşa uzaklaşa süslenir, bizim içinde olmadığımız hatıralar içine karışır giderdi. İyi vals ettiğini sonraları gördüm. O akşam zeybek oynadı. Oyunu efekârî ve kibardı. Bazı jestleri hiç yapmazdı. Bu bir alafranga değil, bir batılı, bir alaturka değil, bir Türk idi.

Gün ağarırken uyuduk. Öğlenin geç bir vaktinde yemek masasında buluştuk. Dün geceki ahabımızla değil, karargâhındaki Başkomutanla konuşuyorduk. Yakup'la bana birçok şeylerden bahsetti. Hemen görülüyor ki, zafer ve İzmir, işlerinin sonu değil, başlangıcı idi.

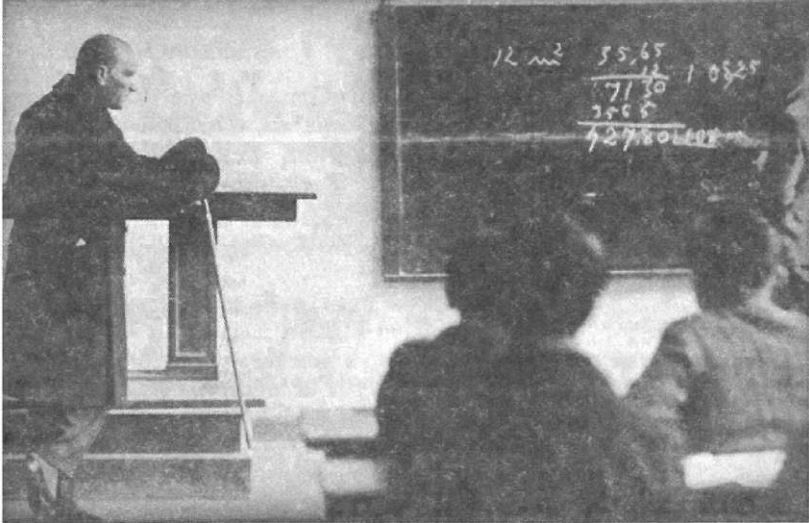
- Yeni Mecliste sizinle arkadaşlık edeceğiz, dedi.

O gün Yakup'la bana uzun bir mülakat verdi. Mülakatını askerî ve

siyasî ikiye ayırarak "Akşam" ve "İkdam" gazeteleri için paylaştık. Yazıda oldukça ağıdalı bir Osmanlıcaya meraklı olmakla beraber, düşüncelerini pek iyi toparlıyarak kolay ve pek insicamlı konuşuyordu. Kuvay-ı Milliye Meclisinin kürsüsünde hatiplik idmanlarını tamamlamıştı. Bu mülakatta bize, yendiğimiz Yunan ordusunun, bu devletin o zamana kadar çıkardığı en kuvvetli ordu olduğunu söylemiştir. "26 ve 27 Ağustosta yarma hareketi ve 28, 29 ve 30 Ağustos meydan muharebesi de içinde olmak üzere ordularımız on beş günde dört yüz kilometre yol aldılar. Piyade ve süvarilerimiz İzmir'e kavuşmak için birbirleri ile âdeta yarıştılar. İzmir rıhtımında süvarilerimizin kılıçları suya aksederken, piyadelerimiz Kadifekale'ye Türk bayrağını çekiyorlardı. Hatıramda aldanmıyorsam, büyük orduların yürüyüş ölçüsü yirmi, yirmi iki buçuk kilometredir. Askerlerimiz bütün rekorları kırmıştır."

Ölü, hasta, yaralı, bizim kaybımız on bin kişi idi. Yunanlılar yalnız yüz binden fazla ölü bırakmışlardı.

...

Atatürk, İzmir Erkek Lisesi'nde matematik dersindi.

Limandaki İngiliz donanması, Mustafa Kemal'i rahatsız etmekte idi. Yirmi dört saatte sularımızdan çıkması için amirale mektup göndereceği vakit, her zamanki zayıfların bir daha yürekleri oynadı. İşte şimdi başımızı belâya sokacaktık, İngilizlerle harbe tutuşacaktık.

İyi bir komutan, elindeki imkânların tam verimini alabilmelidir. "Basiret", "tedbir",ve "itiyat" denen şeyler, iyi bir komutanı bu tam verimi almak için aklını, sanatını ve iradesini kullanmaktan alıkoymak için değil, bu haddi aşmaktan korumak için gereklidir, iyi bir komutan, sade nerede duracağını değil, nereye kadar gideceğini de bilmelidir. Mustafa Kemal'in etrafında, Erzurum'dan beri, onu her ileriye gidişten önce tutmak ve gidip varınca durdurmak isteyenler eksik olmamıştır.

Bir çoğu iyi niyetli orta adamlardı. İyi niyetli olmayanları da vardı.

Kimine göre İngiliz filosunun İzmir limanında kalmasına ses çıkarmamalı idi. Kimine göre İstanbul üzerine yürüyüp İtilâf devletlerinin kara ve deniz kuvvetlerini hiçe saymalı idi. Mustafa Kemal ne onu, ne bunu yaptı.

Yirmi dört saat bitmeden İngiliz donanmasının limandan çıkıp gidişini seyrettik.

Yıldırım Orduları Grubu Komutanlığından İstanbul'a dönüp de düşman donanmalarını limanda gördüğü vakit yaveri Cevat Abbas'a:

- Geldikleri gibi giderler... demişti.

Geldikleri gibi gitmişlerdi.

İstanbul'daki Fransız Yüksek Komiseri General Pellé de bu sırada İzmir'e geldi. Ak saçlı, vakarlı bir askerdi. Göztepe köşkünün bahçesinde idik. Merdivenlerden çıkarken, pek sade kıyafeti ile Mustafa Kemal'i görünce sendelediğini hissettik. Bu zaferin ne demek olduğunu bilen general, kimbilir nasıl bir Şarklı komutan göreceğini tahmin etmiştir? Kendisi sırmaz, gösterişsiz, saf saf adamsız, mütevazı bir ev sahibi ile karşılaşılıyordu.

General gemisine dönünce bizi yanma çağırdı:

- Ordularınızı durdurunuz, diyor. Muzaffer ordularımızı daha uzun müddet nasıl tutabilirim? Çabuk mütareke yapılmalıdır, dedim. Acele İstanbul'a gidecek...

Sonra güldü:

- Bizim muzaffer ordular... Nerelere dağıldıklarını pek iyi bildiğim

yok. Bir toplanmaya kalksak kim bilir ne kadar zaman geçer? dedi.

Bütün orduları bir yumruk gibi sıkıp Yunan ordusunun başına indiren bu komutan, şimdi de:

Mütareke olmadan tek bir Türkjandarmasını Trakya'ya geçirmem, diyordu.

Hesapsız ve lüzumsuz, "Bir tek Türk'ün hayatını tehlikeye sokmamak" davasından ömrünün sonuna kadar şaşmayacaktır.

Ömrünün sonunda Hatay meselesinde bir başka sözünü duymuştum. Atatürk bu mesele yüzünden uykusuz, sinirli gibi. Rastladığı elçilerle tartışır, söylemediğini bırakmaz, kendi hazır bulunduğu yerlerde ecnebi sefaretlerin kulağına gidecek nümayişler yaptırırdı. Bir akşam sofrada vaktiyle hariciyede bulunan bir arkadaşı:

- Paşam, Niçin kendinizi de milletinizi de üzüp duruyorsunuz? Bir tümen yollasanız Hatay'ı alırsınız. Renani'de Alman olup bitenlerini kabul eden Fransızlar, Suriye'nin bir sancağı için sizinle muharebe mi edecekler? dedi.

Öfke ve siniri dalga gibi dinerek, sesi yavaşladı:

- Evet bunu ben de bilirim. Bir tümen yollasam, Hatay'ı alabiliriz. Renani'de Almanlarla muharebe etmeyen Fransızlar da Hatay için muharebe açmazlar. Fakat ya bu sefer haysiyetlerine dokunup karşı koyacakları tutarsa?

Sual sorana dönerek:

- Ben bir sancak için altmış şu kadar Türk vilâyetini tehlikeye sokamam, dedi.

* * *

General Pellé'nin ziyaretini iade edecek miydi? Bunun için gemiye gitmesi lâzım olduğunu söyleyince:

- Ben gemiye gitmem, diye cevap verdi.

Ne olur ne olmaz, ayağı karada ve kendi vatanının karasında olmalı idi. Tuhaftır, son yıllarında Sovyet sefaretindeki bir hadiseden sonra, Stalin'in kendisi ile Kırım açıklarında bir gemide görüşebileceği söylendiği vakit aynı cevabı vermiştir. Irak Kralının ve İran Şehinşahının ziyaretlerini iade etmek niyetinde değildi, İhtilâlciler kendi elleri altında olmayan şartlara emniyet etmezler.

Bornova'da rasladığım Nureddin Paşa, kendi de "Akşam" gazetesine

bir mülakat vermek istediğinden, beni şehirdeki dairesine çağırdı. Gittim, iyi karşıladı ve ikram etti. Sonra tam bir medresece üsûbuyla, neler yaptıklarını sayıp döktü. Bunları yazabileceğimi sanmasına şaşıtm. Eğer söyledikleri bir yabancı konsolosunun raporunda çıksaydı, hemen yalanlamak için hükümet ve gazeteler hep bir olurduk.

Hayal bu ya, eğer taarruzun son günlerinde Mustafa Kemal ve bir iki arkadaşı kazaya uğrayıp da, İzmir fatihliği tacı böyle bir komutanın başında kalsaydı, diye de içimden bir ürperti geçer.

* *Falih Rifkı Atay, Çankaya,*

Kemal Tahir

"Bir Mülkiyet Kalesi"nden...*

Sakarya muharebesinden sonra, düşman ordusu büyük ve kuvvetli bir grupla (Afyonkarahisar - Dumlupınar) arasına yerleşmişti. Diğer kuvvetli bir grubu da (Eskişehir) muntıkasında bulunuyordu. Bu iki grup arasında ihtiyatları da vardı. Sağ cenahını (Menderes) havalisinde bulundurduğu kuvvetlerle, sol cenahını iznik gölü şimal ve cenubundaki kuvvetleriyle muhafaza ediyor, denilebilir ki düşman cephesi, Marmara'dan Menderes'e kadar uzanıyordu. Bu ordunun teşkilâtı üç Kolordu ve bazı müstakil kıtaattan ibaretti. Üç kolordu oniki fırka tutuyor, müstakil kıtalar üç fırkaya kadar yükseliyordu.

Buna karşın bizim garp cephesi kuvvetlerimiz iki ordu halinde teşkil ve tensik olunmuştu. Bundan maada, doğrudan doğruya cepheye merkut başka teşkilat da vardı ki hepsi onsekiz fırka tutuyordu. Bunlara üç fırkalı bir süvari kolordusuyla daha hafif mevcutlu iki süvari fırkası ilâve olunursa, Türkiye Büyük Millet Meclisinin ordu mevcudu tamamlanmış bulunur. Teşkilâtı birbirine uymayan iki düşman ordusu mukayese edilirse, insan ve tüfek kuvvetlerinin aşağı yukarı denk olduğu görülür. Yalnız Yunan ordusu makineli tüfek, top, tayyare, vesait-i nakliye, cephane ve fenni malzeme cihetinden bize üstün ise de, bizim ordumuz da süvari kuvvetleri itibariyle onlara faikti.

Başkumandan'ın ötedenberi tasavvur ettiği taarruz plânı şöyleydi: Ordunun asli kuvvetlerini, düşman cephesinin bir cenahında ve mümkün olduğu kadar cenah haricinde toplayarak bir imha muharebesi yapmak. Seri ve kat'i netice almak için, muvafık görülen vaziyet, kuvay-ı asliye, düşmanın Afyonkarahisar civarında bulunan sağ cenah gurubu cenubunda ve Akarçay ile Dumlupınar hizasına kadar olan sahada toplamak, en hassas ve en mühim noktaya vurmak.

28 Temmuz 338 günü öğleden sonra icra ettirilen bir futbol müsabakasını seyretmek vesilesiyle ordu kumandanları ve bazı kolordu kumandanları Akşehir'e davet edildi. 28/29 Temmuz gecesi, Başkumandan, kumandanlarla umumi bir tarzda, taarruz hakkında konuştu. 30 Temmuz 338 günü Erkânı Harbiye-yi Umumiye Reisi ve Garp Cephesi Kumandaniyle tekrar görüşülerek taarruzun tarzı ve teferrüatı tesbit edildi.

Garp Cephesi Kumandanlığı 6 Ağustos 338'de ordulanna mahrem olarak

taarruza hazırlık emrini verdi.

Bu sıralarda, muhalifler ordunun bekleye bekleye tefessüh ettiğinden, kıpırdayacak halde olmadığından, böyle beklemenin felâketle neticeleneceğinden bahsedip duruyorlardı. Başkumandan, maksadını düşmandan saklayacağı için bu kabil propagandalara o zamana kadar ehemmiyet vermemişti. Fakat taaruz günü ve şekli kararlaştırıldıktan sonra, yıkıcı dedikodularla cesaretleri sarsılan arkadaşlara vaziyeti bildirmek de icap ediyordu. Başkumandan, yakımlarına maksadını anlattı. Ve altı, yedi günde düşmanın kuvve-yi asliyesini mağlup edeceğini söyledi.

Erkân-ı Harbiye-yi Umumiye Reisi 13 Ağustos 338'de cepheye gitmişti. Başkumandan birkaç gün sonra hareket etti. Hareketini, pek mahdud birkaç kişiden başka kimse bilmiyordu. Bilenler de, Gazi Paşa Ankaradaymış gibi davranacaklar, Çankayada, çay ziyafeti verdiğini gazetelere yazdıracaklardı.

Başkumandan bir gece otomobil ile Tuzcölü üzerinden Konya'ya geçti. Konya'ya vasil olur olmaz, telgrafhaneyi kontrol altına aldirarak havadis sızmasına meydan bırakılmadı.

20/21 Ağustos 338 gecesi birinci ve ikinci ordu kumandanlarının iştirakiyle Erkân-ı Harbiye-yi Umumiye Reisi ve Cephe Kumandanının huzurunda taarruz plânı, harita üzerinde kısa bir harp oyunu halinde tekrarlandı. Taarruz, sevkülceyş ve aynı zamanda tabiye baskını halinde icra olunacaktı. Bunun mümkün olabilmesi için tahşidat ve tertibatın gizli kalmasına ehemmiyet vermek lâzımdı. Bu sebeple bütün harekât, gece icra edilecek, kıtaat, gündüzleri köylerde ve ağaçlıklar altında istirahat edecekti. Taarruz mıntıkasında yolların ıslahı vesair gibi nümayişlerle düşmanın nazar-ı dikkatini celbetmek için diğer bazı mıntikalarda da aynı surette sahte faaliyetlerde bulunulması kararlaştırıldı.

24 Ağustos 338'de cephe karargahı, taarruz mıntıkası gerisindeki (Şuhut) kasabasına, 25 Ağustosta ise, muharebenin idare edileceği Kocatepe'nin cenub-u garbisindeki Çadırılı Ordugâha naklolundu.

26 Ağustos sabahı, Başkumandan, Kocatepe'de hazır bulunuyordu. Sabah saat 5.30'da topçu ateşiyle taarruz başladı.

26, 27 Ağustos günlerinde yani iki gün zarfında düşmanın Karahisar cenubunda 50-ve şarkında 20, 30 kilometre imtidadında bulunan müstahkem cepheleri düşürüldü.

27 Ağustos günü akşama doğru, Mahir efendi bölüğüyle beraber Afyon - Uşak demiryolu hattına yanaşmıştı. İki gündenberi durup dinlenmeden çarpıyorlardı. İlk taarruzda kat kat düşman telörgüleri üzerlerine,

karavana, kaput, tahta, çalı, çırpı, ne ele geçtiyse atılarak asılmış, makineli tüfeklerin üstüne deliler gibi atlanmıştı.

Taarruz cephesine kuvvet aktarmak için gecelerce sessiz sedasız yapılan cebri yürüyüş, gündüzleri hareketsiz beklemek askeri, besili döğüş hayvanlarına çevirmişti. Birikmiş kuvvet, ses ve kahramanlık halinde boşanıyor, yokuş aşağı akan bir su gibi değil, yokuş yukarı saldıran elle tutulur, karmakarışık bir tayfun gibi tepelere tırmanıyordu. Mahir efendi, zerre kadar yorgunluk hissetmeden, elleri cebinde yürümekteydi. Öğle üzeri Karagözcü Ali'yi kaybetmişti. Karagözcü, son nefesinde kelime-yi şahadet getireceği yerde "Aman benim Hacivat'ım!" dedi. Şimdi bu arslan cennete gidemez mi?

Sağ dersinde bir makineli tüfek ateş etmeye başlamıştı, insiyaki bir hareketle bir böğürtlen kümesini siper aldı.

Uzakta, bin metre kadar mesafede avcıya yayılmış bir bölük inatçı bir insan gibi ovada tek başına ilerliyordu. Necati usta sürünerek ileri geçti. Etrafında topraklar kalkıyordu. Mahir efendi çömelerek, mitralyözün mevziim aradı. Tren hattının gerisinde olacak... Kavakların arasında. Tabancasını kılıfından çıkarmağa lüzum görmeden dört elle daha münasip bir yere doğru gitti. Konya Aksaray'ından Memet nerede? Hafif makineliyi hâlâ niçin ateşlemiyor?

Toplar gürlemeye başlamışlardı.

Bu ne acaip bir muharebe oldu yahu! Düşman mukabil taarruzu yok. Hep cansız şeylerle boğuşuyorlar... Cansız şeyler... Yani telörgü... Siperler... Dağ... Kaya...

Adil usta top başındadır, Çal oğlum! Çal bre Arap oğlu! Buna Bayram topu demişler... Aferin Başkumandan!

Necati usta hâlâ sürünüyor. Ustanın niyeti bozuk. Makineliyi yumrukla zaptedecek. Hezarfen dedik ya... Hezarfen... Hezar...

Ustanın vücudu, ortasından yılan gibi kıvnldı. Kaldırıp kaldırıp kendisini yere çalıyor...

-Usta!..

Mahir efendi böyle haykırarak yerinden sıçradı. Bir adım, iki adım... Sol koluna sanki ince bir demirle vurdular. Hızla o tarafa döndü. Aynı darbe bu sefer, sol şakağına indi.

Mahir efendi, yüzükoyun düştü.

Dünyayı bütün sertliği ve insafsızlığı ile vücudunun altında, bir kadın gibi şehvetle hissediyordu.

Küçük insan yüzleri... Kansı... Selâmi efendi... Murat... Ve Necati ustanın kaim bir yılanı hatırlatan hareketi...

Sonra... Yüreğinde derin bir pişmanlık... Bir ağlamak arzusu... Ve hiç!..

-XI-

Bir "Mülkiyet Kalesi"

Hastahane fena halde ilaç kokuyor, bu da Mahir efendiyi sinirlendiriyordu. Zaten yatakta yatmağa mecbur kalınca eskidenberi huysuzlaşmıştı. Ancak bu sabahdan beri aklını başına toplamıştı. Evvelâ yattığı yeri tetkik etti. Karşısında bir camlı kapı vardı. Karyolanın ayak ucunda bir havlu asılı...

Başı, kurşun gibi ağır. Başı ve sol kolu...

Kımıldadı. Vay canına! Her tarafı sızlıyor. Seyyar Hastaneyi, yaylı araba içinde Polatlı'dan Ankara'ya gelişini hatırladı. Pekâlâ! Doktorlar kolunu keseceklerdi. Yüreğine bir korku hücum ederek sol kolunu aradı. Çok şükür, göğsünde duruyor. Tahtalara, pamuklara, bezlere sarılmış. Parmaklarını gördü ve saydı. Tamam! Beş tane... Biraz şişmişlerdi? Biraz sararmışlar mı ne? Oynattı. Hamdolsun, kımıldıyorlar. Başındaki sargı sol gözünü biraz örtüyor, bu sebepten herşeyi biraz bulanık görüyordu.

Öteki karyolada yatan hasta inledi... Mahir efendi, vücudunda birşey eksilmediğini anlamaktan gelen bir gayret ve sevinçle o tarafa döndü.

- Birşey mi istedin arkadaş!

Hasta, dimdik tavana bakıyordu. Cevap vermedi.

Mahir efendi «Bana kızgın galiba, diye düşündü, hastalık arasında rahatsız ettim galiba!»

- Burada hademe falan yok mu?

- Allah hepsini kahretsin!

- İşleri çoktur da... Ben eskiden Hastane inzibat zabıtlığı yaptım. Bilirim.

- Allah belâlarını versin...

- Ben belki kalkarım. Ne istedinizdi?
- Allah kahretsin! Şimdi saat kaç?
- Bilmem... -Zorla pencereye döndü:- İkinci geçti gibi...
- Saat yok mu?
- Yok.
- İkindinin geçtiğini nereden anladın?
- Güneşten... Baksanıza...

Herif başını iki yana salladı. Dudaklarını sıkı. "İyilik de yaramıyor. Hasta adam çocuk gibidir."

Mahir efendi , başını biraz oynattı. Yastığın altında katı birşey var. Sağ elini yavaş yavaş sürüp bunu çıkardı. Bir cigara paketi... Anlaşılan, büyüklerden birisi Hastaneyi ziyarete gelmiş de, bunu, diğer hastalara verdiği gibi bırakmış... İyi ama, ağzını kim açtı? Cigaraalrını mı çaldılar yoksa?.. Paketin içine baktı. İki tane kalmış... Vay insafsız hademeler vay! Ölmeden mirasını bölüşmüşler... İşte buna canı sıkıldı. Filhakika, birkaç aydan beri tütünü bırakmıştı ama, olsun!.. Ölecek zannettikleri anlaşılıyor!.. Allah'tan ümit kesilir mi?

Artık birisiyle mutlaka konuşmak istiyordu. Kapiya içerisi sıkılarak gözlerini dikti. Birisi koşuyor. Bir adam daha... Daha bir adam... Hepsi de koşuyor bunların... Telâsede Millet! Yoksa Operatör kesip biçiyor mu? Teftiş mi var? Teftiş vardiye, herkes sağ tarafa doğru koşuyor. Sola gidenler bilâkis ayaklarını sürüklüyorlar... Biraz dikkat edince sağa koşanlarla, sola doğru ayak sürüyenlerin aynı adamlar olduğunu farketti.

Yatak komşusu tekrar bedduaya, küfüre başlamıştı. Mahir efendi:

- Bir yeriniz mi ağrıyor? Diye sordu.
- Canımı sıkma... Konuşmak istemiyorum.
- Tövbe estagfurullah!..

Neden sonra bir nefer görüldü.

- Uyandınız mı Yüzbaşım?
- Uyandım... Dur... Nereye gidiyorsun... Dursana Köpoğlu...

Nefer, çoktan savuşmuştu.

Belki on dakika, belki daha fazla geçti. Şişman bir hastabakıcı kadın, arkasında emirden, kumandandan anlamaz hademe içeri girdiler. Kadın gülümsüyordu. Yanağında mercimek kadar bir de (ben) vardı.

- Geçmiş olsun Yüzbaşım, diye yaklaştı, çok şükür açıldınız?

- Çok şükür...

- Canınız birşey istiyor mu?

Mahir efendi, o anda aç olduğunu hissetti. Canı da bir anda belki yüz şey istemeye başlamıştı.

- Soğuk bir şerbet... Pirinç çorbası... Pilâv... Zerdali...

- Pekâlâ, pekâlâ! Size şimdi yoğurt göndereceğim. Yalnız hiç kılmıdamayın. Osman yedirirsin -öteki hastaya döndü:- Siz birşey ister misiniz?

- Allah belânızı versin...

- Niçin kendinizi üzüyorsunuz? Sakin olun. Mukadderat...

- Allah Mukadderatın belâsını versin...

- Vatan uğruna...

- Allah vatanın belâsını versin...

- Zaten bütün ümitler mahvolmadı. Doktoru duymadınız mı?

- Ümitlerin de, doktorların da Allah belâsını versin...

Hemşire hanım, Mahir efendiye kederle bakarak başını salladı.

Yalnız kaldıkları zaman Mahir efendi, dargın dargın konuştu.

- Kadıncağızı neden terslediniz? Kalbini kırdınız. Kabahat onun değil ki... Biraz metin olmalı...

- Metin olmalı... Gözlerim görmüyor!

- Yok canım! Vah vah! Kusuruma bakma, kardeşim...

- Artık hiç bir şeye bakmıyorum ki... Gözlerim... Körler için dünya

kapkaranlıktır derler. Yalan... Dünya yalan üzerine kurulmuş... Herkes yalan söylüyor... Karanlığa razıyım... Karanlık bile değil... Bir pis şey! Koyu kurşuni birşey... Koyu kurşuni... Simsiyah olsa, razıyım... O zaman bu kadar azap çekmezdim. Belki bir aydır uyumadım gibi geliyor. Tekrar görebilirim diye ümitleniyorum. Kendimi nasıl zorladığımı bilseniz... Gözlerimi yırtacak gibi zorluyorum. Karanlık olsa, koyu karanlık, belki böyle zorlamam... Rüya da görüyorum. Rüya, bari, görmesem... Sevinerek uyanınca... Uyanınca ne demek... içimi o, koyu kurşuni şey kaplamış. Boğulacağım... Vay anasını, avradını... Dudaklarını hınçla ısırды. Yüzü bembeyazdı. Gözleri alabildiğine, açık... Tavana obur gibi bakıyorlar... Obur gibi...

- Benim de azkalsm kolumu keseceklerdi... Doktorlar, hep namussuz millet... İşleri, güçleri kesmek, biçmek...

-Doktorlar... Sanki bizim başka bir işimiz mi var? Hepimiz alçağız. Birbirimizi doğru dürüst gebertmesini bile bilmiyoruz. Ben şimdi ne halt edeceğim. Nasıl okuyacağım... Okumadan nasıl yaşayacağım ben...

- Oğlunuz yok mu?

- Yirmibeş yaşındayım. Mektebin son sınıfından askere aldıkları zaman onyedi yaşındaydım. -Mahir efendi, buna birtürlü inanmadı. Kırk yaşında görünüyordu:- Onyedi yaşında... Edebiyata meraklıydım. Kaç gündür, severek ezberlediğim şiirleri hatırlamağa çalışıyorum, imkânsız... Baksanıza: -Gamından derde düştüm kılmanın tedbir dermanım- Ne dersin rüzgârım, böyle mi geçsin güzel canım- Gözüm, Hepim, efendim, sevdiğim, Devletli Sultanım"... Eminim ki Fuzuli'nin bu meşhur murabbaı bu kıt'ayla başlıyordu. Birinci mısraı bulamıyorum. Deli olacağım... "Sizde âdet bu mudur böyle olur mu yarlık" diye bir mısra daha aklımda... Lâkin gazelde miydi, yoksa Terciiibentde mi, aklıma gelmiyor. Siz Fuzuli'yi sever misiniz?

- Nedir o?

- Ne midir? Parlak bir sual... Zorunuz nerenizden bakalım?

- Benim mi? Başımdan galiba... Bir de sol kolumdan...

- Keşki sizin gözleriniz kör olsaydı da, buna karşılık benim iki kolum da kesilseydi.

- Allah göstermesin...

- Fuzuli'den madem ki haberiniz yok... Fuzuli'den...

- Nerede yaralandınızdı?

- Cehennemnin dibinde...

- Mahir efendi, halinden memnun olarak gizlice gülümsedi. Gittikçe halinden memnun oluyor, gittikçe, zavallı köre acıyordu.

Osman bir kâse yoğurtla içeri girdi:

Mahir efendi, oda arkadaşına sordu:

- Yoğurt ister misiniz?

- Beni rahat bırakın...

Mahir efendi, nefere arkadaşça göz kırptı. Osman, karyolanın baş tarafına, hastanın vücudunu dik tutacak, makaslı bir demir koydu. Kaşıkla ağzına yoğurt vermeye başladı. Yoğurt bıyıklarına sıvaştığı, bu da kendisini rahatsız ettiği halde Mahir efendi yoğurtun serinliğini ve tadını lezzetle duyuyor, kuvvetlendiğini, daha doğrusu, neşelendiğini hissediyordu. Kapı açık kalmıştı. Gene sağ tarafa doğru koşanlar, sol tarafa doğru sendeleyenerler vardı. Bunlar, yüzleri bir deri bir kemik kalmış ve derileri yeşile dönmüş harap insanlardı.

Mahir efendi, artık merakını yenemeyerek sordu:

- Ne oluyor?

- Dizanteri.

- Ha... Çok mu?

- Yüzlerce... Ne yapacağımızı şaşırdık beyim... Dakikada kenefe koşuyorlar. Neden koştuklarını da anlamadım ya. Yatakta koyuvermeye başlıyorlar, aptesaneye kadar etrafa saçarak seğirtiyorlar. Ortalık battı. Mülemma oldu.

- Ölen?

- Çok... -Yoğurt bitmişti. Osman, Mahir efendinin bıyıklarını havluyla sildi.-

Başka birşey ister misiniz? Cigaranız var mı?

- Cigara... Tamam... Buraya kim geldi?

- Doktor. Hemşire...

- Onu sormadım. Büyüklerden birisi teftişe gelmiş. Eskiden, seferberlikte

hastaları böyle ziyarete geldiler mi, büyükler birer paket cigara verirlerdi.
-Gözlerini çevirdi:- Benim pakette iki cigara kalmış... Kim içti?

- Siz içtiniz!

- Ben mi? Yanlışın var. Ben tütünü çoktan bıraktım.

- Alay mı ediyorsun Yüzbaşım! Buraya geldin geleli cigara içiyorsun.

- Yok canım... Hiç farkında değilim... -Daha mühim birşeyler hatırladı.-
Ben buraya geleli kaç gün oldu? Bugün ayın kaçı?

- Ayın mı? Onbeşi!

- Dur hele... Şaşırdm mı? Taarruz 26'daydı...

- Ne taarruzu beyim... Sen Ağustos konuşuyorsun. Biz Eylül ayındayız.

- Ordu nerede? Taarruz? Yunan...

- Yunan mı? İzmir'i çoktan aldık Yüzbaşım... Artık Anadolu'da Yunan falan kalmadı.

- Deme!

- Vallaha!..

- E?.. -Bir oturmak istedi, sonra büyük bir ferahlıkla arkasına dayandı:-
Sonra...

- İzmir'i dokuz Eylül'de aldık beyim... Yirmialtı'da taarruz başladıydı,
dokuz Eylül'de iş tamamlandı. Onbeş günde...

- izmir'i süvariler mi aldılar?

- Süvari, piyade, topçu beraber...

- Vay canına!

- Yunan Başkumandanı esir edildi. Düşman ordusu kamilen imha
olundu... Dünya bayram yapıyor...

- İstanbul?..

- Elbette İstanbul da alınacak. Bursa önlerinde döğüşölüyor. Oradaki
Yunan kuvvetleri de çevrilmiş...

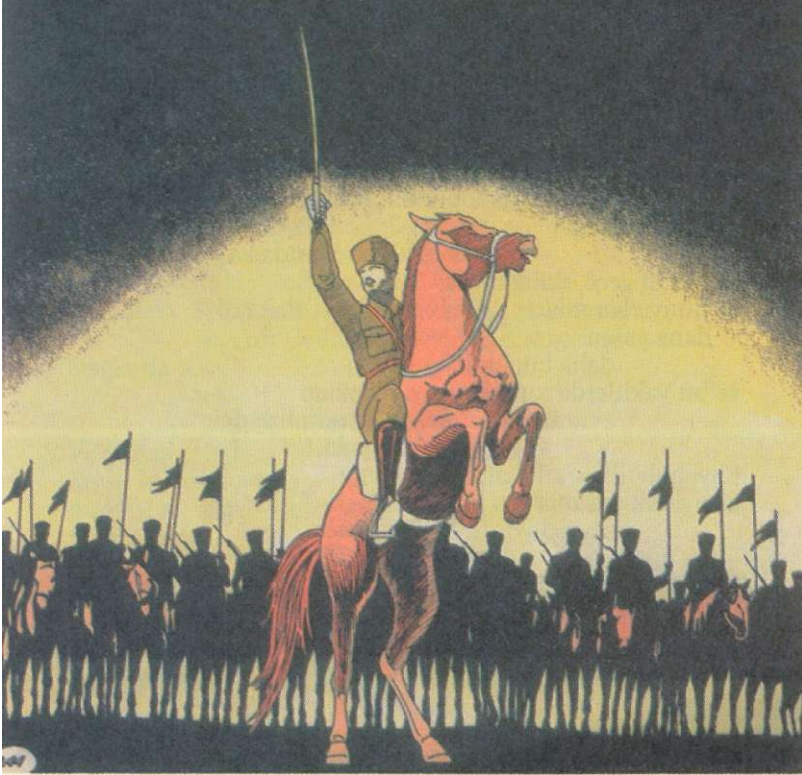
- Hey Allah'ım, sen nelere kadir değilsin ki... Hamdolsun Yarabbi! 18 Eylül'de, Anadolu tamamıyla düşmandan temizlenmişti. 23 Eylül'de Düveli İtilâfiye Hariciye Nazırları imzasıyla verilen bir notada, askeri hareketin durdurulması ve sulh yapılması teklif olunuyordu. 3 Teşrinievvel'de Mudanya kenferansı kuruldu, 11 Teşrinievvel'de Mütareke imzalandı.

Mahir efendi, artık, bir bastona dayanarak Hastanenin avlusunda dolaşabiliyordu. Şakağından kurşunu ne kadar müşkilâtla çıkarttıklarını, kolunu kestirmemek için doktorla nasıl çekiştiğini, hemşireler ve hademeler kaç kere anlattıkları halde, kendisi bunlardan hiç birşey hatırlayamıyordu.

* Kemal Tahir, *Bir Mülkiyet Kalesi*, Bilgi Yayınları, 1977, Cilt: 2, s. 585-599

SEKİZİNCİ BAP

*26 AĞUSTOS GECESİNDE SAATLAR
İKİ OTUZDAN BEŞ OTUZA KADAR
VE
İZMİR RIHTIMINDAN AKDENİZ'E
BAKAN NEFER*

Nâzım Hikmet

"Kurtuluş Savaşı Destanı"ndan...*

Sekizinci Bab

26 Ağustos Gecesinde Saatler
tki Otuzdan Beş Otuza kadar
ve
İzmir Rıhtımından Akdeniz'e Bakan Nefer

KOCATEPE
ŞAYAK KALPAKLI NÖBETÇİ
VE... "O"

Saat iki otuz:
Kocatepe yanık ve ihtiyar bir bayırdır,
ne ağaç, ne kuş sesi,
ne toprak kokusu vardır.
Gündüz güneşin
gece yıldızların altında kayalardır.
Ve şimdi gece olduğu için
ve dünya karanlıkta daha bizim
daha yakın
daha küçük kaldığı için
ve bu vakitlerde topraktan ve yürekten
evimize, aşkımıza ve kendimize dair
sesler geldiği için.
Kayalıklarda şayak kalpaklı nöbetçi
okşiyarak gülümsiyen bıyığını
seyrediyordu Kocatepeden
dünyanın en yıldızlı karanlığını.
Düşman üç saatlik yerdedir.
Ve Hıdırlık Tepesi olmasa
Afyon Karahisar şehrinin ışıkları gözükecek.
Şimali garbide "Güzelim Dağları",
ve dağlarda tek
tek
ateşler yanıyor.
Ovada Akarçay bir pırıltı halinde
ve şayak kalpaklı nöbetçinin hayalinde
şimdi yalnız suların yaptığı bir yolculuk var.

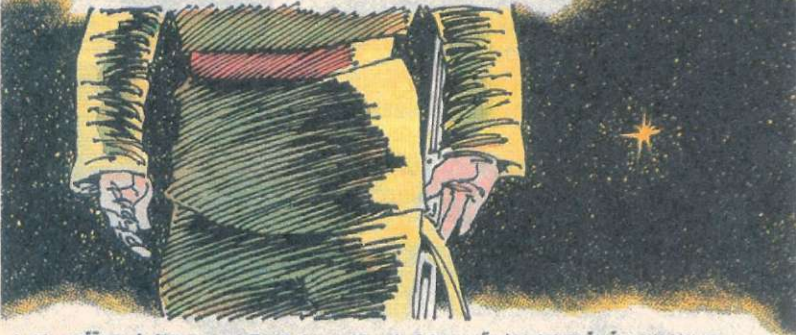
Akarçay belki bir akar su
belki bir ırmak
belki küçük bir nehirdir.
Akarçay Kütahya ve Gediz üzerinden gelir
"Dereboğazında" değirmenleri çevirip
kılçıksız yılan balıklarıyla
"Yedi Şehitler" kayasının gölgesine girip çıkar
Ve kocaman çiçekleri eflâtun
kırmızı
ve beyaz
ve sapları bir buçuk adam boyundaki
haşhaşların içinden akar.
Ve Afyon önünde
Altıgözler Köprüsünün altından
gündoğuya dönerek
ve Konya tiren hattına rastlayıp yolda
Büyük Çobanlar Köyünü solda
Ve "Kızıl Kiliseyi" sağda bırakıp
"Epir gölüne uğramadan
Koçhisarda tuz gölüne dökülür.

Düşündü birden bire kayalardaki adam
kaynakları düşman elinde kalan bütün nehirleri.
Kimbilir onlar ne kadar büyük
ne kadar uzundular?
Birçoğunun adını bilmiyordu,
yalnız Yunandan önce ve seferberlikten evvel
Manisada, Selim Şahlar çiftliğinde ırgatlık ederken
geçerdi Gedizin sularını başı dönerek.
Dağlarda tek
tek
ateşler yanıyordu.
Ve yıldızlar öyle ısıltılı, öyle ferahtılar ki
şayak kalpaklı adam
nasıl ve ne zaman geleceğini bilmeden
Müntekim
güzel
ve rahat günlere inanıyordu
ve Kocatepede
gözetleme yerinde
gülen bıyıklarıyla duruyordu ki mavzerinin yanında
birden bire beş adım sağında
"O" nu gördü.
Paşalar, "O" nun arkasmdaydılar.
"O" saati sordu.
Paşalar "üç" dediler.
Sarışın bir kurda benziyordu

ŞAYAK KALPAKLI ADAM

NASIL VE NE ZAMAN GELECEĞİNİ BİLMEDEN
GÜZEL, RAHAT GÜNLERE İNANIYORDU

VE GÜLEN BİYİKLARILYLA DURUYORDU Kİ MAZEDİNİN YANINDA,

